РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. **ЖОВТЕНЬ 1935 РОКУ** **ЧИСЛО 10 (34).**

Духовенство й рідна мова.

Високопреосвященному Митрополитові Кир Андреєві в день семидесятиліття Його життя на знак найглибшої пошани присвячує автор.

I.

Важлива роля духовенства в збереженні й розвитку рідної мови відома вже з найдавнішого часу, бо віддавна загально визнано, що віра й мова найміцніше зв'язані з собою й разом творять головну ознаку народности. Рідна мова — то той головний засіб, що ним віра найлегше й найглибше доходить до душі народу. Це була та головна слушна причина, чому на початку своїм Християнство ширилось і Служби Божі правились тільки рідною мовою. Та йнакше й бути не могло. Сам Христос, що ціле життя Своє проповідував живою мовою свого народу (арамейською), по вознесенні Своїм поспішив освятити рідну мову, піславши Духа Святого на Апостолів, що навчив їх різних мов, — щоб до кожного народу несли вони Слово Боже тільки його рідною мовою, бо так вимагала істота справи. Головний проповідник Християнства по Христі й його апологет, Апостол Павло у розділі 14-м I-го Листа до Коринтян глибоко вияснив важливе значення рідної мови для Церкви й для правдивої християнської будови вірних. На жаль тільки, Церква пізніш забула цю спасенну Павлову глибоку науку, забула на велику собі шкоду, а ще на більшу шкоду світові.

Віра й рідна мова так міцно зв'язалися до купи, що зміна однієї незабаром тягне за собою й зміну другої, а стан рідної мови завжди вказує й на стан віри народу.

Це вже давнє правдиве спостереження, що **хто міцний у рідній мові, той міцний і в своїй вірі.** Хто ж легко мовно винародовлюється, той легко й віру свою міняє. Цебто,— найкращий засіб збереження батьківської віри — то плекання рідної мови вірних: поки вірний береже й шанує свою рідну мову, доти береже він і віру батьків своїх, доти морально він здоровий і своєму народові й Церкві корисний. Ось це причина, що змушує Церкву, як духову організацію, пильно й безперестань дбати про повне збереження, мало того — й про відповідне плекання рідної мови своїх вірних. Бо ж Церква, що допускає мовне винародовлення своїх вірних, тим самим уже й тратить їх, — при першій нагоді чи при першій бурі вони покинуть її. Як знаємо, вдавнину Церква сама одна творила літературну мову, а мова Церкви аж до XVI-го віку була й мовою літератури. Найкраще знання літературної мови було тільки в Церкві, найкращі письменники й учені були тільки з духовних. Церква була найдорожчою скарбницею літературної мови, високо тримаючи її стан, а тим самим у цілому світі була й найміцнішою твердинею нової культури.

Але провід Церкви не зрозумів на-

лежно глибокої Павлової науки про рідну мову, чи вірніше — забув її, бо захотів навіки зконсервувати свою літературну мову, чому з XVI-го віку кожний народ уже сам поза Церквою вільно творить собі свою літературну мову. Недооцінення значення рідної мови й нескоре застосування до нових рідномовних потреб надзвичайно пошкодило станові Церкви, що Церква незабаром і визнала й пішла знову з народом у плеканні рідної мови, через що серед письменників доби відродження завжди бачимо не мало й осіб духовних.

Християнство в своїй істоті наука інтернаціональна, міжнародня, але способи його поширення поміж людей — виключно національні. Сам культ Християнства потребує широкорозвиненого обряду, що в кожного народу все трохи відмінний. Церква конче застосовується до національної культури народу, творячи відповідні обряди й практики; а що найважніша підвалина кожної духової культури — то рідна мова, тому Церква сильно зливається з мовою. Зв'язок між обрядом і рідною мовою надзвичайно глибокий та міцний, через що й повстають національні Церкви: Церква українська, російська, болгарська й т. ін. Панування латинської мови в католицькій Церкві не перечить цьому, бо ж не мало є католицьких Церков і без латинської мови. Найголовніше в християнськім культі — Евхаристична Жертва, чому Церкви й прагнуть правити Літургію, де відбувається ця Жертва, якоюсь однією стародавньою мовою. Але ж чимало є церковних відправ і поза Літургією, т. зв. додаткових, — а їх кожна Церква вільно допускає рідною мовою.

Зовнішня форма Християнства — його культ та обряди скрізь національні, скрізь наймiцніше спаровані з рідною мовою народу. Без цього Християнство було б малозрозуміле широким народнім масам. Ось через що маємо, скажемо ми, українці, навіть свої власні образи, малюючи Святих в українськім убранні: національну форму глибше сприймає наша душа й наш розум.

Із вищесказаного випливає великий обов'язок Церкви пильно берегти й належно плекати рідну мову своїх вірних. Вона мусить робити це найперш у церковних інтересах, — щоб не розгублювати своїх духовних дітей. Мовне винародовлення звичайно тягне за собою й зраду батьківської віри, цебто зраду своїй Церкві. Іншими словами, — Церква, що допускає мовне винародовлення своїх вірних, дошкульно шкодить не тільки народові, але й сама собі.

Більшість народу звичайно стихійно й інстинктивно боронить свою народність; а що рідна мова — то найперша ознака народности, то звичайно народ завзято боронить її. І горе тій Церкві, що не хотіла б належно визнати цього! Вірні звичайно найбільше дражливі на питаннях своєї рідної мови, що глибоко спарована з їхньою душею, а тому Церква, що не боронить рідну мову, потроху втрачає в них свій моральний авторитет, а вірні стають байдужі до неї.

II.

Коли ж рідна мова й рідна віра так міцно зв'язані в одне нерозривне ціле, коли вони — спільний дуалістичний вияв однієї національної душі, коли вони — двоєдина неподільна істота, то Церква мусить стати найміцнішою твердинею плекання рідної мови. Без рідної мови нема Церкви. Вірні завжди кидають Церкву, що пильно не береже й належно не плекає їм рідної мови. Цебто — Церква, що нехтує рідною мовою вірних, копає яму найперше сама собі.

Христос освятив, а Апостол Павло по-філософському глибоко вияснив важливість і потребу вживання рідної мови для всіх Церков, а тому Церква плекання рідної мови мусить зробити (правдивіше — відновити) своїм непохитним каноном. Каноном міцним і найсвятішим. Каноном живим і сучасним. Божі правди найглибше й найлегче пізнаємо тільки в рідній мові, — це стародавня християнська аксіома, — не забуваймо тільки її. Сама істота Божа, многогранна й велична, сама істота найсолодшого, любов'ю переповненого Христа та істота його Матері - Заступниці, найглибше зрозумілі широким масам тільки в рідній мові, тільки в національній одежі. До

душі широких мас Вони промовляють тільки його рідною мовою, — для цього ж либонь Христос і Духа Святого післав на Апостолів Своїх, що й до тепер — як навчає Церква — спочиває на кожнім духовнім. Не для вибраних тільки християнська наука, але — що стократ важніше — для широких мас. А коли так, то Церква, що належно не плекає рідної мови, тяжко грішить проти Духа Святого, а цей гріх, як Сама ж вона навчає, не прощається ані в цім світі, ані в будучім... Це велике й грізне memento багатьом сучасним Церквам!

Стократно більші рідномовні обов'язки Церкви недержавного народу, що прагне стати державним. У недержавного народу Церква — єдина міцна твердиня його народности, а що ця народність найперше виявляється в рідній мові — то й його рідної мови. Цілий народ завжди дивиться на свою Церкву з глибокою пошаною й міцною надією, як на свою найпершу заступницю, як на свою найвірнішу дорадницю. Недержавний народ найбільше подратований якраз невизнанням рівноправности його мови, — а коли він бачить це невизнання ще й від своєї Церкви, єдиної й останньої твердині його народности, це глибоко ранить його зболілу душу й переповнює її слушним жалем до Церкви. Церква, що не плекає рідної мови, стає йому бездушною мачухою й установою чужою. Це причина, чому тепер цілий народ так виразно байдужіє до своєї Церкви, як що вона належно не береже йому рідної мови.

Сучасна Церква мусить конечно плекати рідну мову, мусить бути тільки найріднішою матір'ю для своїх вірних. Мусить публично заступатися й міцно боронити рідну мову так само, як боронить віру свою, бож мова й віра зв'язані нерозривно: змінюється одне, тим самим змінюється й друге. Народ цілою своєю міццю підтримає Церкву, коли бачитиме в Ній свою рідномовну твердиню, зіллється з Нею цілою своєю душею, й така Церква стане йому справді рідною й близькою, стане Церквою справді народньою. А народньої Церкви й пекло не переможе.

III.

Таким чином рідна мова — то істотна частина Церкви. Де нема шанованої рідної мови, там нема правдивої віри, нема й міцної Церкви. Це основна провідна правда, що нею мусить невхильно керуватися кожний священик у своїм поступованні й житті.

Духовенство стоїть найближче до душі народу, а тим самим воно має величезне значення в розвитку рідної мови. Із вищесказаного само собою випливає, що святий обовязок кожного священика — пильно дбати про кращий стан рідної мови своїх вірних, як головної основи їхньої національної культури. Рідномовна праця священика — то основа його праці взагалі.

Кожний священик мусить стати найкращим взірцем плекання рідної мови. В його родиннім житті мусить панувати тільки рідна мова його вірних, а до того — соборна літературна мова, щоб власним прикладом заохочувати й вірних до того самого. Малосвідомі прихожани звичайно наслідують рідномовне поводження свого духовного отця, — з цим треба поважно рахуватись. Горе тій парафії, де священик у родиннім житті вживає не рідної мови своїх вірних, — за його прикладом піде багато, а це внесе в парафію моральний розклад й допровадить до мовного винародовлення. В приватних розмовах із вірними треба вживати тільки їхньої рідної мови, найкраще — соборної літературної, щоб цим самим не тільки плекати рідну мову, але й сіяти почуття одности свого народу. Священик, що розмовляє з вірними не рідною їм мовою, не будує їх, навіть гірше — стає причиною їх мовного винародовлення, що завжди є початок зради вірі батьків.

Вплив духовенства на вироблення літературної мови завжди надзвичайно сильний. У всіх культурних народів священик говорить тільки доброю літературною мовою, стаючи взірцем і школою літературної мови для своїх прихожан. Для недержавного народу, що має так мало засобів плекати й розвивати свою літературну мову, духовенство стає мо-

гучим двигуном розвитку її. Згадаймо, як приклад, духовенство польське, що глибокою патріотичністю принесло для своєї літературної мови величезні заслуги. Церковна проповідь мусить виголошуватись тільки рідною мовою вірних, — у містах конче мовою літературною, по можливості тією ж мовою й на провінції, і хіба в глибоких закутинах — місцевою мовою. Вживання літературної мови в церковній проповіді — це єдина школа літературної мови для широких мас; крім того, проповідь соборною літературною мовою защіплює народові глибоке почуття всенаціональної односты, підносить йому духа й гартує його до витривалости. Цього всього не дає проповідь говірковою місцевою мовою. А вже проповідь не рідною мовою вірних — шкідлива для Церкви, бо не промовляє до душі вірних, цебто не будує їх, і пхає їх на мовне винародовлення, — а воно ж початок зради вірі батьків.

Священик мусить пильно й безнастанно стежити, щоб ніхто з його вірних мовно не винародовлювався, цебто — не став на шлях зради Церкві. Нехай священик закликає вірних уживати тільки рідної мови, як у родиннім житті, так і поза домом. Нехай добре вияснить їм величезне значення рідної мови й нехай кличе їх завжди та скрізь берегти й шанувати цю мову. Нехай вияснить і значення літературної мови, як найміцнішого цементу для об'єднання всіх племен у свідому націю. Взагалі, священик мусить часто брати рідномовні питання й рідномовні обов'язки за тему для своїх церковних проповідей, — цим він зробить своїх вірних рідномовно-свідо́мими, а це збереже їх від мовного винародовлення, а тим самим і від зради своїй Церкві.

Щоб оберігати своїх вірних від мовного винародовлення, такого шкідливого для Церкви, священик мусить звернути найпильнішу увагу на жіноцтво. Жінки завжди чуліші до рідної мови, а їх значення в защіпленні любови до неї в своїх дітей величезне. Як приклад — згадаймо жінку польську. Мати ще з молоком перс своїх передає дитині на ціле життя „матірню мову“, — наймилішу мову в світі. Отже священик мусить конче усвідомлювати жіноцтво про його рідномовні обов'язки, усвідомлювати скрізь, де тільки можна: в церковній проповіді, на сповіді, в приватних розмовах. Нехай скрізь закликає священик берегти й шанувати рідну мову, як ока в лобі. А жінок інтелігентних нехай конче закликає до плекання в родині соборної літературної мови й вимови, як найміцнішої основи односты народу. Рідномовно свідо́ма жінка — найміцніший фундамент Церкви.

IV.

Взагалі духовенство, особливо ж у народу недержавного, мусить конче свідо́мо поставити собі за один із головніших обов'язків — плекання соборної літературної мови. Це зміцнить коріння Церкви, зміцнюючи й сили нації. Це збільшить пошану до Церкви й прив'яже до неї вірних нерозривними узами. Усі свої проповіді чи інші праці нехай видає духовенство тільки соборною літературною мовою, щоб тим самим ставали вони всенаціональним духовим добром. Нехай ці писання стануть правдивими зразками соборної літературної мови, а кожний священик — найкращим знавцем цієї мови, як це було в нас вдавнину.

Ціла Церква мусить подбати про всенаціональну справу величезної ваги: щоб Біблія була перекладена на зразкову сучасну літературну мову. На таку мову, щоб ця Біблія стала найкращим підручником соборної літературної мови для цілого народу. Біблія — це найпоширеніша книжка, що заходить до найбіднішої хати, а її мова глибоко впливає на мову читачів. Кому ж подбати, як не духовенству, щоб власне Біблія навчала нас найкращої літературної мови? Видавати переклади Біблійних книг місцевою мовою, або каліченою літературною — це працювати для розбиття всенаціональної односты народу, це для нас, як для народу недержавного, ще не корисне.

Сьогодні багато дітей наших не навчається по школах своєї рідної мови. Нехай же священики подбають, щоб усі такі діти конче навчалися своєї мови вдома, конче читали книжки рідною мовою. Діти, що не вчаться по школах своєї рідної мови, стоять уже на дорозі

до мовного винародовлення, а тим самим — і на дорозі до зради своїй Церкві. На таких дітей священик мусить звернути найпильнішу увагу, коли бажає добра своїй Церкві. Держава мусить обіручма допомагати Церкві в цій справі, бож давно відомо, що мовне винародовлення завжди провадить до морального каліцтва, а воно — найродючіший ґрунт для різних злочинів. Для власного добра держава мусить не допроваджувати своїх меншин до мовного винародовлення.

Найбільша відповідальність за мовне винародовлення народу падає найперше на священика, як на опікуна народньої душі. Яка ж буде опіка духовенства над рідною мовою, коли воно саме мало її знає, коли воно не орієнтується глибоко в рідномовних обов'язках? Так тепер часто є, але так не повинно бути.

Священик мусить досконало знати свою літературну мову, й мусить навчатися її завжди, завжди поповнюючи свої знання. Кожна Духовна Академія мусить конче мати й катедру рідної мови, й широко навчати своїх слухачів своєї літературної мови, мусить навчати й Курсу рідномовних обов'язків, а головно — защепити слухачам глибоку свідомість про велику вагу рідної мови в церковнім житті. На жаль тільки, — наші Духовні Академії зовсім не навчають курсу рідної мови... Це величезна шкода для нації.

Кожний священик мусить глибоко передумати Курс рідномовних обов'язків у їх цілості[1], й працювати для їх здійснення. Про всі ці обов'язки три роки вже невпинно пише наш місячник „Рідна Мова", — і цей місячник мусів би стати найближчим приятелем та найвірнішим порадником кожного священика, що бажає бути в курсі рідномовних питань. Мусів би, але так не є...

Підносимо тут оцей голос до всього нашого духовенства. У ім'я збереження своєї народности, в ім'я піднесення своєї культури, в ім'я добра Церкви, — кожний священик мусить добре знати не тільки свою рідну мову, але й свою соборну літературну мову й повний Курс рідномовних обов'язків. Плекання рідної мови мусить стати важливим свідомим обов'язком цілої Церкви. Глибоко віримо, що цей щирий наш голос не позостанеться тільки голосом, надармо кричучим у безлюдній пустині, — його нарешті почують, над ним глибоко призадумаються й підуть за вказівками свого пастирського сумління, що наказує працювати тепер — у час найбільшої нашої національної катастрофи — із подвоєною енергією для добра рідного народу, а тим самим — і для добра рідної Церкви.

Радість. 31. VII. 1935. Іван Огієнко.

---

[1] Такий Курс під назвою: „Наука про рідномовні обов'язки" зачинаємо друкувати з ближчого числа „Рідної Мови".

Артизм творів Степана Руданського.

(Продовження).

13. Роля народньої ритміки в творчості Руданського.

Накресленими вгорі кількома розділами вичерпується загальний перегляд ритмічних схем поезії Руданського. З того перегляду бачимо, що в творчості нашого поета, що в 96% побудована на основах музичної народньої ритміки, знаходимо три головні типи ритмічних схем, а саме: ритми в такті 2/4, 4/8 і 3/4. Перше місце займає дво-чверткова коломийка, вжита приблизно в 80% цілої поетичної спадщини Руданського й заступлена в 17-ох різних комбінованих схемах. Далі йде козачок у такті 4/8 з 24 різними схемами, і вкінці найменше вживана тричверткова колядка чи щедрівка, з 8 схемами. Разом нараховуємо в Руданського 49 музично-ритмічних схем, що нерівномірно розділені на 3 головні ритмічні групі. Це незвичайне багатство ритмічних схем витворене в Руданського на підкладі народньої поезії, але часто комбіноване самостійно, — і воно служить поетові для осягнення естетичних цілей і ефектів. Роля цих різнорідних ритмів особливо важна для виявлення в вірші

різних змінних настроїв, для прискорювання або спомалювання акції і т. ін.

Зокрема звертаю увагу на факт, що Руданський старається різними ритмами зазначувати, у своїх приказках, національні, психічні різниці між українцями, росіянами, поляками, жидами, циганами. Можна сказати, що кожна згадувана нація має в приказках Руданського свій специфічний ритм, найбільш уживаний саме в цій групі приказок, що присвячена даній національності. І так, для характеристики українського селянина Руданський найчастіш уживає звичайної коломийки або козачка, напр.:

Прийшов мужик із празнику,
Празник добре вдався:
Посивіла кругом шия
І чуб підійнявся,

або: Серед ліса, серед гаю
У неділешній обід
Заснув мужик у чоботях,
Прокинувся без чобіт.

Про поляків Руданський залюбки говорить у модифікованому ритмі коломийковому, що підходить також до польського краков'яка, напр.:

Їден іде мазур
По цім боці річки,
Другий глухий мазур
По тім боці річки.

Для характеристики росіян уживає Руданський найчастіш модифікованого козачка:

Раз у баби перехідний
Москаль ночував,
Устав рано — й за спасибі
В баби гуску вкрав.

Вже з цих кількох прикладів бачимо, що Руданський уживає зовсім свідомо ритмічного багатства, і є дійсно один із тих нечисленних українських поетів, що вже в 50-их і 60-их роках минулого століття звернули пильну увагу на поетичну форму та ритмічну будову своїх творів.

14. Словесна інструментація.

Тепер згадаю ще про звуковий бік поезії Руданського. Не маю змоги писати тут докладно про всі ці явища, які входять у ділянку поетичної форми, що її назвав René Ghil словесною інструментацією, т. зн. про закони милозвучности, фонетичні фігури, алітерації, асонанції, асонанси, дисонанси і т. ін. Тільки загально скажу, що фонетичні фігури в творах Руданського визначаються своєю простотою, навіяною близкістю до народньої, теж під цим оглядом не дуже вибагливої, поезії. Рідко можна стрінути в Руданського такі вироблені, літературні алітерації, як:

„Ти мори, маро,
Коли хочеться",

або: „А собачка невеличка
Черепочки лиже" —

— в більшості ж випадків алітерації сходяться в Руданського з доволі примітивними внутрішніми римами, як ось, напр.: „бах рушниця, дід валиться", і т. ін.

Для характеристики звукового боку поезій Руданського спинюся докладніш тільки над однією ділянкою, що заслугує на найбільшу увагу, а саме — над римами. Для з'ясування загального характеру римів у поезії Руданського вибираю в даному випадку до статистичного опрацювання одну її частину, а саме — лірику, яка становить, щоправда, тільки приблизно 10% оригінальної творчости нашого поета, але саме для вияснення даної проблеми найбільш цікава як широким часовим розсягом (1852-1861), так і римовою різноманітністю, обумовленою жанром.

І так, на всіх 36 ліричних поезій, що складаються з 343 строф, знаходимо разом 394 римі, т. зн. у великій більшості строф, переважно чотирирядкових, є тільки по одній римі. Руданський залюбки вживає римової схеми abcb. Майже всі рими подвійні; стрічаємо серед них тільки 11 потрійних і 5 почвірних. На цих 394 римі припадає 127 рим чоловічих, т. зн. з наголосом на першому складі від кінця, 209 жіночих із наголосом на другому складі з кінця, і 58 дактилічних із наголосом на третьому складі з кінця.

Цікаво прослідити залежність характеру рим від ритмічної будови поодиноких поезій. І так бачимо, що перевага жіночих рим обумовлена перевагою коломийкових ритмів. Усі коломийковим ритмом писані поезії мають рими жіночі — в даному випадку 90. Також 76 жіночих рим припадає на козачка, а най-

менш — на вірші метро-тонічні. Чоловічі рими вживані головно при модифікованих козачкових ритмах (54 римі) і при метро-тонічних віршах (34 римі). Дактилічні рими знаходимо в усіх поезіях, писаних три-чвертковим ритмом (58 рим).

Серед рим знаходимо чимало неправильностей і промахів. Головно впадає в око велике число рим граматичних чи флексійних, обумовлених знову ж характером коломийкового ритму. Таких рим, як, напр., обіймáла — підіймáла, вважáв'єм—памятáв'єм, блукáю—породжáю, знаходимо в ліриці Руданського 196, а з них велику більшість — у коломийкових строфах.

Уживає Руданський часто теж рим приблизних, що теж звичайно не причиняються до підвищення естетичної звукової вартости його поезій. Таких приблизних рим нараховуємо в ліриці 35, а між ними, напр., такі: безрóдний—холóдних, дівчúно—калина, смýтком—хýтко, днá—їднá, біла—мúла, грýди—бýде, подивлю́сь—пригорнýсь, зоря́ми—сльозáми, побивáв кричáв, скóрше—більше, птáшко—вáжко, рíчки—невелúчкий, мóре—зóрі і т. ін.

У 7-ох випадках Руданський мусів у своїй ліриці через риму зміняти правильний наголос слів на фальшивий, чи рідший, а саме: сусíди—завсíди, дерéвце—сéрце, дія́ти—вмирáти—мáти, зв'ялилá—спалилá, зраїлá—строїлá, плúне—середúни.

В кількох випадках рима зв'язана з прогріхом проти граматичної правильности мови, а саме:

буду в землю я зарит
ніхто гроба не зросит;

як і кольор той
вмиюся сльозой;

у сурдуті і плащу
другий місяць без борщу

і т. ін.

Неприємно вражають доволі часті ідентичні рими, такі як: мóжу—мóжу, забýв—забýв, тобí—тобí, тебé—тебé, моï—моï, і т. ін.

Вкінці треба згадати ще два явища, що, хоч також творять неправильність у будові рим, не понижують естетичної вартости евфонії. Це складні рими та асонанси. З перших цікавіші випадки такі: багнí—по нúй, затвердíй—ти стíй, пригóду—на вóду, не без хáти я—розпроклятая, як від гáдини—переклáдини, кісткú мої—щілкú мої, не уб'é життя—ожúє дитя, і т. ін.

Асонанси вжиті у Руданського доволі широко, напр. такі, як: завівáє—вертáє, дрімáю—співáю, білíє—рябíє, мнóю—журбóю, урáз—до вáс, Татáри—подáли, прáх—поля́х, розпізнáй—впивáй, і т. ін., разом 17 випадків у ліриці.

Загалом можна сказати, що рими лірики Руданського доволі скромні та бідні, хоч і бачимо в нього прямування до римової віртуозности, через уживання складних рим та асонансів. Убогість рим у Руданського обумовлена в першу чергу монотонією, що її спричинює перевага жіночих рим та велике число рим граматичних. Обидва ці явища тісно зв'язані з коломийковою будовою вірша,—отже, коли зважити, що коломийковим ритмом написано 80% усіх поезій Руданського взагалі, то стане ясною ця перевага жіночих та граматичних рим, що надає характер звуковій сторінці цілої творчости Руданського. На всіх 5089 строф його поезії — 4358 строф має жіночі рими та великий процéнт рим граматичних. Коли до того ще додати, що на 17973 рядки його поезій, неподілених на строфи, 16097 рядків треба зачислити до категорії білих, нerимованих віршів,—тоді побачимо ясно, що в огляді рим та евфонії взагалі поезія Руданського займає доволі скромне місце.

(Кінець буде).

Львів М. Гнатишак.

Складня й її зміст.

Досліди про людську мову за XIX-XX століття надзвичайно широко й глибоко розрослися, через що й повстала наша нова наука про мову взагалі. Наука про мову, як цілість, ділиться на кілька окремих наук, а серед них головне місце займає граматика. Граматика кожної мови так само розпадається на кілька ча-

стин, із них найголовніша — складня́, чи по-грецькому — синта́кса *(σύνταξις)*.

Знання якоїбудь рідної мови — це поняття дуже широке й набувається ступнево довгими роками, зачинаючи від першого року життя. Воно складається з двох головних частин: 1) нагромадження потрібних для мови слів і 2) уміння відповідно сполучувати ці слова. Слово само по собі не існує поза словниками, — щоб воно щось визначало, мусить стати в певнім словосполученні. Напр. словник подає нам слова *вода* і *гарячий*, але коли ми скажемо *вода гарячий*, ми говоримо неприродно, бо мусимо сказати *вода гаряча*. Цебто, навчаючись із дитинства рідної мови, ми одночасно не тільки нагромаджуємо собі потрібні слова, але й учимося сполучувати, цебто правильно з'єднувати їх у прийняті в мові форми. На чужій мові це видніш: я можу добре знати, що по-німецькому bitten - просити, а Wasser- вода, але з цих двох словникових слів-звукосполучень я не складу навіть простого речення „попросіть води", коли я німецької мови не знаю добре.

Найголовніше в кожній мові — словосполучення, цебто граматичне поєднання слів; при навчанні кожної мови воно нам дається найтяжче. Словосполучень рідної мови навчаємось безперивно день-у-день від перших років життя й звикаємо до них так, що в процесі мови звичайно ніби не звертаємо на них жодної уваги, — сполучуємо механічно; але коли, говорячи, випадково помилимось і скажемо: *я купив цікава книжка*, то на це неправильне словосполучення негайно звернемо увагу й ми самі, й той, хто нас слухає. Тільки коли мови не знаємо, то неправильні словосполучення не кидаються нам у вічі, чи, як кажуть, не „ріжуть нам ушей".

Кожна мова впродовж віків набуває собі власну систему словосполучення, традиційно зберігає більшість її форм, а частину відновлює. Кожний селянин, що про синтаксичні словосполучення нічого не знає, говорить проте „правильно", бо традиційно набуває собі рідномовні словосполучення від дитинства. Інша річ, чи це будуть словосполучення, прийняті в літературній мові чи не прийняті, чи це будуть словосполучення інтелігентної мови чи мови говіркової.

Словосполучення живуть, а з бігом часу можуть помітно змінюватися. Напр. вдавнину говорили: „живу Києві", „смієтися горю", „піклуватися *о* хлібі"; тепер так уже не говоримо, бо старі форми заступлені новими: „живу в Києві", „сміятися з горя", „піклуватися про хліб". У зміні словосполучень виявляється життя їх і життя самої мови.

Говори мови дуже добре зберігають цілу мовну скарбницю синтаксичних словосполучень: що загубилося в одній говірці, живе ще в другій. Літературна мова має свій збір словосполучень і часто до своїх скостенілих норм не приймає словосполучень говіркових, бо так вимагає сучасне розуміння „чистоти літературної мови". Словосполучення, цебто правильне пов'язання двох чи кількох слів у вислови за прийнятими граматичними нормами, щоб їх докладно зрозумів і інший, це найважніша частина нашого мовного процесу, а разом із тим — найважніша частина й нашого знання мови. Наука про літературні словосполучення — це найважніше, що мусимо знати, вивчаючи літературну мову, бо без цього знання нема знання мови.

Наука про словосполучення нашої мови відноситься до складні. Ці словосполучення в процесі мови звичайно приймають форму речень, цебто закінчених думок чи закінчених їх частин, а тому говоримо, що складня навчає про сполучення слів у речення й про самі речення. З такого окреслення складні випливає й її дуже широкий зміст: до складні відноситься все, що зв'язане зо словосполученням, цебто складанням чи в'язанням слів для вислову чи речення, а саме: 1) наука про речення й про їхні взаємовідносини, 2) наука про словосполучення слів у реченні, 3) наука про синтаксичне вживання окремих слів і їх форм у реченні й словосполученнях і 4) наука про окремі частини речення.

Треба сказати, що в нашій науці нема ще ані сталої докладної дефініції складні, як науки, ані докладно окресленого змісту

цієї науки. Різні вчені звичайно по-різному окреслюють складню й її зміст, — одні розуміють її дуже широко, другі занадто звужують її рамці. У всякому разі головну основу складні складають словосполучення й речення, а за останні десятиліття яснішим стало, що й огляд частин мови, в їх синтаксичній ролі, так само відноситься до складні. Крім цього, багато з того, що звичайно подається в стилістиці, так само стосується до складні, що вже добре зрозумів був іще Буслаєв. Розуміючи так широко зміст складні, й беручи на увагу психологічне джерело нашої мови, можна дати й ширше її окреслення: Складня — це наука про словесне виявлення нашого мислення.

Різниця поміж головними частинами граматики — фонетикою, морфологією й складнею — тепер вияснена вже досить глибоко, хоч і не остаточно. Словом поза реченням займається фонетика, а граматичними формами поза реченням — морфологія; але ані слово, ані граматична форма не живуть поза реченням, цебто фонетика й морфологія — науки про слово абстрактне. Кожне слово, кожна граматична форма набуває собі життя тільки в реченні, через що до складні відносимо й науку про синтаксичне вживання частин мови, що так само оживають тільки в реченні.

Щоб ясніш зрозуміти, що таке складня, треба добре розрізняти граматичні форми складневі й нескладневі. Всі граматичні форми (категорії), що повстають із залежности від іншого слова, звуться формами складневими. Напр.: читаю книжку, літня ніч, він співає й т. ін., — тут форми (категорії) відмінка, рода, числа, особи, часу й т. ін., — усе це форми синтаксичні, а тому й мусимо досліджувати їх у складні, бо все це форми, що творять словосполучення. Ті ж форми, що повстають у слові незалежно від другого слова, звемо формами словотворення чи етимологічними, бо вони звичайно сильно змінюють саме значення слова. Напр.: дівчина, дівчинка, дівчинонька, зелений — зелененький — зеленіший і т. ін., — про ці форми навчає етимологія, а не складня.

Синтаксичні форми досліджуємо в складні головно за їхнім сучасним значенням, а не за їх значенням колишнім; це останнє конечно потрібне нам тільки при досліженні історії складневої форми.

Розуміючи складню, як науку про словесне виявлення нашого мислення, стає ясним її велике значення серед інших наук про мову. Складня — це цариця мовознавчих наук, що єдина показує правдиве життя мови. Складня — душа науки про мову, бо ж тільки в реченні оживають і слова, і граматичні форми. Через це складня стає найреальнішою й найпотрібнішою наукою про мову, і можна тільки глибоко пожаліти, що по наших школах науки про мову не починають із складні, як би належало; а взагалі -- складня в нас по школах тільки маловартий придаток до „граматики“— фонетики й морфології, — що часто й оминається в школі. Власне складня практично навчає тієї чи тієї мови й глибоко показує істоту її, і вже через це час би поставити її на перше місце, навчаючи мови. Без знання складні ніколи належно не зрозуміємо життя самої мови. Складню дуже легко сполучити з граматичними формами, цебто додати до неї морфологію, і в таким новім вигляді перероблена граматика стала б корисною й цікавою правдивою наукою про мову. Спробу такого поєднання зробив я в своїм „Ріднім Слові“ ч. II, що друкується в „Рідній Мові за 1935-1936 р.р.

На закінчення цього розділу подаю декільки окреслень складні, головно тих учених, що впливали й на науку нашу.

Буслаєв (Историческая Грамматика², 1863, ст. 24 § 19): Синтаксисъ или Словосочиненіе разсматриваетъ слова во взаимномъ ихъ сочетаніи, въ предложеніяхъ простыхъ и сложныхъ.

Fr. Miklosich (Vergl. Syntax, 1883, ст. 1): Ienertheil der grammatik nun, welcher die bedeutung der wortclassen und der wortformen darzulegen hat, heisst syntax (та частина граматики, що подає значення груп слів і форм слів, зветься складнею).

Д. Н. Овсянико-Куликовскій (Синтаксисъ русскаго языка, 1903 і 1912, ст. 1): Синтаксисъ есть часть грамматики,

занимающаяся изученіемъ употребленія словъ и ихъ сочетаній въ процессахъ рѣчи мысли.

Е. Будде (Основы синтаксиса русскаго языка, 1910, ст. 8): Ученіе о способахъ сочетанія словъ и о значеніи этихъ словъ, пріобрѣтаемомъ ими въ словосочетаніяхъ, называется синтаксисомъ.

В. А. Богородицкій (Общій курсъ русской грамматики, Казань, 1913 р., вид. 4, ст. 280): „Разсмотрѣніе типовъ сочетанія словъ для выраженія нашихъ мыслей составляетъ предметъ синтаксиса“.

А. Шахматов (Синтаксис, 1925 р. I 423): Синтаксисом называется та часть грамматики, которая рассматривает способы обнаружения мышления в слове, иначе — в совокупности внешних знаков, воспроизводимых органами речи и воспринимаемых слухом.

А. Пешковский (Русский синтаксис в научном освещении, 1928 р. ст. 39): Тот отдел грамматики, в котором изучаются формы словосочетаний, называется синтаксисом.

Свій курс складні української мови ділю на такі шість частин: 1. Вступ до складні, 2. Складня речення простого, 3. Складня речення зложеного, 4. Складня відмінків та прийменників, 5. Синтаксичне вживання частин мови і 6. Наука про літературну мову.

Література. А. Потебня: Изъ записокъ I 36-46: Формы этимологическія и синтактическія. I. Ries: Was ist Syntax, Marburg, 1894; 2 вид. 1927, Прага. Н. Грунскій: Очерки по исторіи разработки синтаксиса, 1911, I 94. 145, вип. 3, ст. 18, т. II 3. 18-19. 41-45. 57, 126-131. 195-199. 236. Е. Будде: Основы синтаксиса русскаго языка, 1910, ст. 1. 8. 55. Adam Krokiewicz: O głównych częściach gramatyki i ich stosunku wzajemnym, „Symbolae Grammaticae in honorem I. Rozwadowski“, Краків, 1927, т. I ст. 37-46 (головне — критика Ries'a). А. М. Пешковский: Русский синтаксис, розд. III: Синтаксические и несинтаксические формальные категории, 1928, ст. 32-35. Д. Кудрявскій: Синтаксисъ, „Энц. Слов.“ Брокгавза, півт. 59 ст. 49-51, 1900 р. I. Н. Дурново: Что такое синтаксис, „Родной язык в школе“ 1925 р. кн. 4. Атанасовъ Ив.: Предметъ и задача на синтаксиса, „Изв. на сем.“ 1921 р. т. IV ст. 321-348. K. Bühler: Vom Wesen der Syntax, „Festschrift für R. Vossler“, Heidelberg, 1922, 54-84. Е. Будде: Ученіе Вундта и Пауля о предложеніи, какъ основѣ ученія о синтаксисѣ, „Извѣстія“ 1910 р. т. XV кн. 4.

Іван Огієнко.

Новотвори в сучасній українській мові.

7. Наросток *-тель*. В Галичині лишилося ще багато слів, утворених наростком *-тель* (у пошир. *-итель, -атель*) і дуже розповсюднених (підо впливом книжної й церк. слов. мови), хоч у В. Україні слів із цим наростком щораз менше, а чисто народніх зовсім мало. У нас іще загально вживають: властитель — власник, завідатель — завідувач Гол., або „завідуючий, голова“, як пропонує Проф. Огієнко[1], надзиратель (наглядач), мислитель (нім. Denker), управитель (це є і в Україні, Гол.), правитель - керманич, володар, кормитель — годувальник Гол., настоятель — завідувач, виховник (в Україні це слово вживається тільки у відношенні до духовенства[2]). Дуже багато слів із цим наростком є в російській мові, й тому любили їх галицькі москвофіли (напр. слушатель, діятель, освободитель і ін.).

Слідкуючи за сучасною літературною й живою мовою, завважую, що слів із нар. *-итель* у нашій пресі й у літер. творах лишилося вже мало, а ще менше їх твориться, наприклад: відновитель — відновник (Нд 32/34), живитель — годувальник Д. 285/34, крутитель[1], вдохновитель — інспіратор, надхненник, а РУС. подає надихач, духозбудник (I. том s. v.). З укр. преси 1922 р. („Свобода“, „Діло“, „Гром. Вісник“) я виписав іще: доноситель, нарушитель — порушник, обвинуватель — обвинувач, обжаловник; покровитель — патрон, опікун, оборонець. Цікаве явище із словом „любитель“: його обминають, бо вважають за слово хибне або перестаріле, напр. Проф. І. Огієнко

[1] Український Стилістичний Словник, Львів, 1924, стр. 135.

[2] Російсько-український Словник Укр. Академії Наук, том II. вип. I.I. s. v. Далі цитую в скороч. *РУС.*

[1] О. Кобилянська: Ніоба, вид. А. Ніковського, ДВУ, стр. 8, далі цитую: *Нб.*

обминув його в обох своїх словниках, а Голоскевич (op. cit.) теж пропустив, але подав прикметник, утворений від нього „любительський“. А все таки це слово нам потрібне хоч би в таких висловах, як „любитель театру, мистецтва“ й т. ін. В Галичині вживають слова „аматор“ і це слово подає теж Словник УАН II/2, але затримує „любитель“, бо іншого в нас нема.

8. Наросток *-ун:* Цей наросток являється в неологізмах рідко, а слова, ним утворені, визначують теж чоловічі назви занять або чинності, як: опікун, брехун, чаклун і ін. Я занотував мало слів на *-ун*, і це чисто галицькі слова, дуже рідко вживані, досить штучні, а саме: совгу́н — совгар Д. 22, копу́н — що грає в копаного м'яча ibid., першу́н — перший у чомусь Нд. 50/34, двигу́н — мотор із рос. двигатель (є в Голоскевича з зазначкою, що краще „рушій“), чигу́н Д. 265/34 і хижун Нд. 44/34 — дикий стрілець (полює без дозволу), мазу́н — нездатний поет С. 22 і ревун — крикун, демагог (ГВ. 23, в Укр. має значення „плаксій“ Грінч., в Галичині спопуляризував це слово в значенні „крикун“ О. Маковей). На 8 слів 6 походить від дієслів, інші — від прикметника й числівника.

9. Наросток *-ій* приходить у 2 словах: рушій — мотор і носій — носильник. На обидва поняття маємо багато новотворів, що подам на іншому місці.

10. Наросток *-ар* служить теж до означування занять і праці людей (nomina agentium) і ним утворені такі слова, як: кобзар, столяр, писар, вівчар. Неологизми з нар. *-ар* мають теж це значення, а саме: двига́р — носій Нд. 39/34, торбинка́р — злодій, грабівник жіночих торбинок Д. 291/34, пісенька́р — що творить і співає пісні Д. 331/34, перекл. з польського, денника́р — журналіст, газетяр С. 22, лещета́р, совга́р, ситківка́р (грач lawn-tennis, Д. 22), рушника́р — рушничник (з поль. rusznikarz), готеля́р — власник або службовець готелю Д. 335/34, манка́р — що викликує „манко“ (недобір) у касі. З усіх цих слів більше поширені: лещетар, совгар, готеляр, інші — це ефемериди, що швидко щезнуть. Дві слові: торбинкар і манкар складені з глузливим відтінком, і тому автор узяв їх у лапки.

11. Наростки *-ень*, *-ан*, *-янин*. Ці всі наростки зустрічаємо дуже рідко: *-ень* у словах: покупень — покупець (що купує щось у крамниці), гарматень — гарматня куля (стрільно Д. 247/34), заразень — заразок, бацила Д. 267/34, прихвостень Д 22. Куліш створив слово „честень“ — пам'ятник у честь чиюсь, але це не прийнялося. Наросток *-ан* маємо в 2 словах: човга́н Нд. 47/34 — танк (з поль. czołg) і ватра́н — коминок у давніх домах, де горить назовні (вогонь відкритий). Друге слово утворено доволі вдатно від слова ватра (багаття). Голоскевич подає це слово в лат. одежі „камін“. Наросток *-янин* маємо в слові „зорянин“ — визначний фільмовий артист, неначе аналогічно до слова „фільмова зірка“ Наз. 10/34.

12. Чужі наростки. Нар. *-іст*, *-ист* служить до творення слів, що, подібно до нар. *-овець*, визначують належність до політичних, ідейних та культурних угрупувань: шумськіст — прихильник Шумського (рад.), загравіст — прихильник партії „Заграва“ (назва часопису), боя́ніст — член співочого т-ва „Боян“ Д. 3/35, гімнази́ст—учень гімназії, гал. гімназіяст; *-ат* у новотворі „гетьмана́т“ — гетьманський суспільно-державний устрій; *-ізм*, *-изм* у словах: побутовизм Лейт. 61 — побутовщина, цари́зм С. 22, ленінізм, корпоративізм Дз. 12/34; вкінці *-ер* у слові „станціонер“ — станційник, учень, що живе на прив. помешканні Д. 213/34.

13. Чистий корень. У неологізмах виступає чистий корень не дуже часто. Це все іменники, утворені від дієслів, що означують чинність, а повстали вони, щоб скоротити довгі дієслівні йменники на *-ння* чи *-ття*, що з ними велася енергійна боротьба. Деякі з них трохи штучні й не здобули собі великого признання. Важніші з них ось ці: ви́пал Наз. 14/34, на́длім (літератури Лейт. 131), піду́пад — занепад ib. 132, о́сід (літака, Д. 245/34), на́дхід (весни Нд. 41/34), підслух — підслухування, підслухач Нд. 1/35, ро́зграб = розграблення ib. 36/34, пере́ніс — перенесення Д. 296/34, о́бстук (хорого) — гал. опукування, ско́рот — ско-

рочення[1], похід — походження Тимч. VII. У всіх цих словах є приросток.

Окремо стоїть слово „викіт" — виріз, декольте Мик. 346.

III. Іменники середнього роду.

Неологізмів середнього роду дуже мало. При допомозі наростків *-ство*, *-цтво* повстали йменники: летунство, їздецтво — їзда верхи Дік. 251, пустозвонство — балакучість, пустомельство (рос. Лейт. 113), розломництво — роз'єднання Нд. 30/34, дворушництво — дволичність, двоєдушність Д. 226/34, розбивацтво Д. 313/34, доносництво, східництво — нахил до східньої культури Д. 294/34, малконтенство, опоненство (Чіпка Д. 331/34), багатоженство Д. 262/34, жерцівство Нб. 200, галичанство — галицький партикуляризм Д. 321/34, культурництво Д. 5/35, наплювательство — легковаження Лейт. 20. Це все йменники уявні, здебільш означують чинність, або прикмети.

Наросток *-я:* поземелля — терен (гал.), передшкілля Д. 350/34 з польс. przedszkole, замир'я — замирення Лейт. 12, довкілля — оточення (Сімович у Наз. 12/34), середселля Д. 3/35 — місце серед села (має бути середсілля). Дуже багато в сучасній нашій мові віддієслівних іменників. Зазначу тут тільки найбільш оригінальні: устаткування Гол.— інсталяція, речі до інсталяції, уставлення машин і т. ін., далі йменники з негацією у приростку, як напр. знецінення — обезцінення Лейт. 30, вкінці з ділянки радіотехніки: перезвучнення, назвуковлення (фільми, Наз. 9, 10/34).

Наростки *-ище*, *-овище* (місце, де щось є, або діється) виступає вже частіше: летóвище — аеродром Д. 14/34, польс. lotnisko, слухóвище — авдиція Нд. 32/34, передмóстище — передмостове укріплення, франц. tête du pont ГВ. 23, літнище (гал.) — місце, де проводимо літо, річище — корито ріки (Гол.), оздорóвище — санаторія, кліматичне місце з польс. uzdrowisko Д. 247/34, середóвище Гол., вкінці жахливе слово з давніших років „притуловище" — захоронка, захист, але цього слова ніхто більше не вживав (Відр. I, 301).

Наросток *-иво:* вúдиво — візія, привид (з польс. widziadło), твóриво — витвір, рóбливо — зроблена річ, матерія С 22, М. Рудн.; усе це слова дуже штучні, що не прийнялися.

Під кінець обміркування нових іменників, а головно їх наростків, скажу кілька слів про йменники прикметникові, творені під чужими впливами, або просто звідтіль перенесені: пивнá — пиварня Мик. 444, машúнне ib. 313 — відділ машиновий у фабриці, начáйне — рос. „на чай", польс. napiwek, гал. Trinkgeld („Жорна" 15/34), ворітне — оплата за відчинення воріт, нім. Speergeld, гал. „шпира" Д. 243/34.

У множині тепер дуже поширений і любий чисто укр. наросток *-ощі*, напр. у словах: приємнощі, молодóщі (молодість, молоді роки), слáбощі Бур. 86, прúкрощі, дорогоцінноші.

Перемишль. Євген Грицак.

[1] Історичний Словник українського язика, за ред. Є. Тимченка, том I. УАН. ДВУ. 1930. стор. IX. Далі цитую скороч. *Тимч.*

Сучасна українська літературна мова.

XV.

За умовою, а не *по* умові.

В новій українській літературній мові стало вже за норму вживати не архаїчного *по* з місцевим, але живого народнього *за* з орудним. У старших письменників форми ці дуже рідкі, напр. у С. Черкасенка знаходжу її тільки раз: Далі *за* програмою пішло все 100. Але в „Місті" В. Підмогильного це вже звичайна часта форма: Здав працю на годину раніше, ніж мав би право зробити це *за* терміном 34. Мислячи собі життя *за* селянським трафаретом 36. Місця поділялись *за* класовим принціпом 48. До наскоку готується *за* методами 69. *За* селянським звичаєм 109. Вправи *за* системою лікаря 110. *За* окремою умовою вони мали ходити в кіно 155.

XVI.
Зазначення годин доби.

Сучасна літературна наша мова години доби звичайно зазначає прийменником *о* (рідко *об*) з відмінком місцевим, а слово „година“ може бути й опущене. Напр. у „Місті“ Підмогильного маємо: О першій годині в день 220. О першій починався іспит 20. Коли кажуть прийти о першій, він приходить о другій 48. Другого дня о третій з половиною він мусів бути 99. О п'ятій пішов на збори 211. Що вечора о сьомій він вирушав 129. Прокинувся о восьмій 107. О дев'ятій з половиною вертався 109. Об десятій з половиною Степан вернувся 211. Об одинадцятій годині дня 211. О дванадцятій годині 51. Об дванадцятій годині відбув побачення 154. Половина на першу 176.

XVII.
Короткі прикметникові форми.

Добрі стилісти, наслідуючи живу народню мову, дуже часто вживають називного відмінка прикметника чоловічого роду в скороченій формі на *-ен*, а не в повній на *-ний*. Ця форма дуже часта в віршах, але не рідка вона й у добрій прозі. Давніше цієї короткої форми звичайно вживали як архаїчної прикраси стилю, тепер же вона знову оживає й потроху шириться.

У Черкасенка це звичайна форма: Сам він винен 30. Я ж не винен 36. Чи винен він 53. Голόден був 82. Голόден я 100. І їсть собі, здорόв 88. Ладéн я був життям офірувати 39. Я ладéн до ніг твоїх схилитись 64. Він не зугáрен навіть кози пасти 25. Кубок пόвен.

Цю живу народню форму сучасна літературна мова залюбки вживає, чому в „Місті“ В. Підмогильного знаходимо її дуже часто. Ось трохи прикладів.

Сам був винен 74. Всі сили свої здатен кинути 111. Мусів назвати їй кожен горб 8. Кожен рядок 66. Кожен рух 69. Він ладен був стояти годину 56. Він ладен був крикнути 62. Ладен був би благати 75. Він ладен був стати навколішки 219. Був своєї фортуни певен 47. Був того певен 143. Він був певен цього 183. Він подібен був до кораблика 66. Потрібен молодий рахівник 18. Не спроможен зрозуміти 66. Не спроможен оплатити 103. Нічого знайти не спроможен 166.

XVIII.
Вільне творення ступенів порівняння.

Сучасна літературна наша мова характеризується також вільним і сміливим творенням ступенів порівняння від таких прикметників, що від них давніше звичайно ступені творили описово. У Черкасенка ця риса ще несмілива й рідка: жаркíш 16, найвигíдніше 107, найрозмаїтíшого 71, привітнíш 60, п'янкíш 113, — він ці форми охотніш оминає. Навпаки, В. Підмогильний уживає таких форм зовсім сміло: винуватішим 176, ворожішим 176, дикішим 31, злочинніше 160, Видовисько масовіше і пікантніше 49, означеніший 193, найінтимніші 194, найінтимнішого 177, найобтяженіший 196, найрізноманітніший 187, найтваринніша 172 і т. ін.

XIX.
Прислівники на *-іш* замість *-іше*.

Сучасна літературна мова, наслідуючи живу народню мову, кохається в формах прислівників на *-іш* (замість *-іше*), як то бачимо й у наших старших письменників. У С. Черкасенка ця форма дуже часта як у мові віршованій, так і в прозаїчній. В „Дон Хуані“ знаходжу: вигідніш 49, міцніш 113, певніш 53, страшніш 103, уважніш 21, цікавіш 15, ясніш 60, більш 33. 36. 38. 99. 102 і т. ін.

В романі В. Підмогильного „Місто“, отже в мові прозаїчній, форми на *-іш* (замість *-іше*) так само дуже часті: обережніш 176. 217, певніш 233, цілковитіш 216 і сила т. ін.

Від початку дальшого слова скорочення *-іше* на *-іш* звичайно не залежить, цебто *-іш* може бути й перед словом, що починається приголосною. Але коли за прислівником дальше слово розпочинається з голосної, тоді *-іше* частіш скорочуємо на *-іш*.

XX.
Від — од.

Жива східньоукраїнська мова не знає прийменника *від*, панує *од*, чому й у мові літературній частіш маємо *од*, хоч і *від* потроху шириться. Недобре тільки те, що письменники часто пишуть то *од*, то *від* у тім самім творі, зовсім не оглядаючись на закінчення попереднього слова. Б. Грінченко, не маючи на те жодних реальних підстав, зачав був по голосній попереднього слова писати *від*, а по приголосній *од*, а за Грінченком пішли й деякі наші письменники. Тепер це потроху виводиться, але письменники попадають у нову халепу: воднóраз пишуть то *од*, то *від*, незалежно від кінця попереднього слова, як це бачимо також у С. Черкасенка, В. Підмогильного і багатьох інших. У одного письменника може бути тільки щось одне: або нормальне літературне західньоукраїнське *від*, або живе східньоукраїнське *од*, але плутати їх не можна й не варто. Фонетика живої мови невхильно провадить *од* до зміни на *від*, як допровадила старе *он* до *він*. І як не пишемо ми воднóраз *він* і *он*, так само не можна писати воднóчас *від* і *од*.

XXI.
Би-б, же-ж.

В літературній нашій мові прийнято скорочувати *би*, *же* на *б*, *ж*, як то маємо і в живій східньоукраїнській мові. А саме, коли ці частки *би*, *же* стоять по голосній, то вони конче скорочуються на *б*, *ж*, напр.: вона *б*, вона *ж*, а по приголосній ніколи не скорочується: він *би*, він *же*. Через це можлива тільки форма *щоб*, а не *щоби*. Це такий послідовний закон нашої східньоукраїнської народньої й літературної мови, що, скажемо, в Шевченковім „Кобзарі“ нема *би*, *же* по голосній ані разу! Те саме бачу і в Черкасенка та Підмогильного: у них *би*, *же* по голосній конечно скорочується на *б*, *ж*: віддала б, взяла ж (а не: віддала би, взяла же). Тільки в Галичині, за живою західньою мовою та за впливом польської літературної мови, непотрібно ще тримається архаїчне *би же* і по голосних (пішла *би*), хоч старанні стилісти потроху позбуваються вже цього немилозвучного архаїзму й тут.

XXII.
Щоб, а не щоби.

Архаічне *щоби* віддавна скоротилось у нашій живій східньоукраїнській мові на *щоб*, і тільки в цій скороченій формі знає його й мова літературна. У Шевченковім „Кобзарі“ нема *щоби* ані разу — панує тільки *щоб*. Так само і в сучасній літературній мові вживається тільки *щоб*, ніколи *щоби*. Ані в „Дон Хуані“ Черкасенковім, ані в „Місті“ Підмогильного нема *щоби* ані разу,— скрізь тільки *щоб*. Архаїчне *щоби*, звичайне в західньоукраїнській живій мові, тримається ще тільки в галицьких письменників, але потроху завмирає і в них. Літературна російська мова вживає, навпаки, тільки архаїчного *чтобы*.

XXIII.
Опуст початкового *о* по поголосній.

Українська мова знає цікаве явище, — опуст початкового *о* в слові, як що воно стоїть по поголосній попереднього слова. Найчастіш буває це (афереза) по прийменниках та частках, що закінчуються голосним. У старших письменників, за живою народньою мовою, знаходимо це явище надзвичайно часто; потроху починає воно відживати й ширитись і в письменників нових, як у віршах, так і в прозі. Опуст голосної зазначаємо апострофом: Їдеш на 'дин день, хліба бери на тиждень.

У М. Рильського, в його перекладі „Пана Тадеуша“ 1927 р. читаємо: На 'дній нозі 58. Не 'дсилав. Волів до 'станку дихать 49.

Ще приклади з „Вона“ Аркадія Любченка 1929 р., він опускає, навпаки, попередню (зле!) голосну *о*: Сприйметься д' останнього звуку 9. Приглушити д' останку 20. Я лишився д' останку 304. Один п' одному (= по одному) 31. 284.

(Далі буде).

Іван Огієнко.

Життя слів.

Злодій визначало на початку людину, що будь-яке зло чинить, злочинець взагалі. Напр. Остромирова Євангелія 1056 р: Ведоша Иисуса и ина зълодѣя дъва. В церковно-слов'янській мові того, хто краде, звано „тать", але мова українська спочатку зовсім не знала особливого слова для „татя" (бо не було злодіїв?), аж пізніше „злодій" почало визначати тільки „татя". Ще в Словнику П. Беринди 1627 р. „злодія" пояснено: „злочинця, що зле чинить". У мові російській „злодѣй" позостало зо стародавнім значенням, а для „татя" повстало слово „вор". Словник Б. Грінченка подає з Лубенщини зовсім добре слово „крадій".

Знаменитий перше визначало те, що „зазначене знаком чи знаменем", назнаменано, накарбовано, напр. у Словах Григорія Богослова XI в. читаємо: Мъножає незнаменитыхъ отьць паче притяжавъ знаменитыя 87. Пізніше виробилося значення „відомий" взагалі, напр. часто вживане в XIV-XVI в. „знаменито чинимо" — робимо відомим. Напр: Чинимъ знаменито симъ листомъ (Судомирська присяга 1389 р.), Чинимъ знаменито симъ нашим листомъ кождому (Луцька грамота 1438 р). Про це ж свідчить і друга формула: Чинимъ знаємо симъ нашимъ листомъ (Грамота Вітовта 1382 р.). Пізніше „знаменитий" набрало значення славний, дуже добре знаний, і таким позостається це слово й тепер. Українська мова наддніпрянська майже не вживає цього слова, а наддністрянська, навпаки, уживає його часто.

Зумлятися див. ізумлятися.

Іванівська, „кричати на всю Іванівську" — вираз, дуже поширений в Україні, занесений із Росії. В Москві, в Кремлі, коло дзвіниці Івана Великого є Іванівська площа. На цій Іванівській площі вдавнину оголошувано для публічного відома царські накази й справді „кричали на всю Іванівську".

Ідіот, з грецького *ἰδιώτης* — приватна людина, що ніде не служить, людина проста, невчена, неспосібна до військової чи іншої служби. Такими людьми звичайно були ті, що мали якісь фізичні чи духові недостачі, а тому й повстало нове значення слова „ідіот" — придуркуватий.

Ізверг — слово в нас російського походження, не рідке в мові наддніпрянської інтелігенції, в значенні — недолюдок, кат, звір. Походить від церковнослов'янського „ізверг" — недоносок, викидень, викид; „жена ізвергшая" — жінка, що викинула. Звичайно „ізверг", як що виростав, не був людиною нормальною, чому з дуже давнього часу повстало й друге значення його — людина ненормальна, недолюдок, кат, звір. В Словнику П. Беринди 1627 р. „ізверг" поясньюється так: „недоносокъ албо дитя мертвопороженоє".

Ізумлятися, зумлятися — старе українське слово, тепер маловживане, але ще трохи знане в Наддніпрянщині, більше в гуцулів, загально й широко знане в мові російській. Ізумлятися — тратити „ум" чи розум. Так, у пам'ятках XI віку маємо „изумитися" — втратити розум, здуріти, „изумленіє" — безумство. Дуже добре пояснює це слово Словник П. Беринди 1627 р.: „Изумленъ — который одыйшолъ розуму", „Изумленіє — ошалѣньє, захожѣнє в голову з горячки албо оморочѣнє от піанства, завернѣньє голови". В однім акті 1616 р. (Крыловскій: Львовское братство, додатки, ст. 48) читаємо: „Изумылемъся, но не отъ вина, але рачей отъ незазорной любви ку церкви Божоє". З часом старе значення забулося й слово „ізумлятися" стало визначати „сильно дивуватися". Але в мові українській, побіч нового значення, живе ще й старе. Так, Словник Б. Грінченка правильно подає „зуміти", „зумітися" — з розуму зійти: Чи ти зуміла, чи дурману наїлась? А щоб ти зумілася! У Ю. Шкрумеляка, в його „Огні з полонин" (мова гуцульська) 1930 р. часте слово „зумітися", але все в значенні сильно здивуватися: Всі зумілися, як побачили 107, Нарід зумівся і одні других питалися 127, Він зумівся з дива 133, Вони зумілися з дива 135, Юра так непомірно зумівся, що забув про свою розпуку 40, Юра глянув на мару і зумівся з дива

15 і ін.; те саме в його „Чета крилатих“ 1929: Зумівся з дива 102.

Кайдани (пор. кандали) виводять від турецького künde — кий, що прив'язували до ніг засуджених, взагалі — пута; хто носив ці пута, звався kündeli (див. Корш, „Извѣстія“ 1907 р. ст. 776). Чи не скоріше повстало слово від арабського gәjd — пута, число подвійне — gajdani, занесене й до турків. Слово „кайдани“ добре відоме українській мові через невільників, що мучились на турецьких галерах-каторгах. В українських Думах слово „кайдани“ згадується 9 раз, і все яко пута на ноги невільників на каторгах чи галерах. Напр.: Тоді далася бідному невольнику тяжкая неволя добре знати: кайдани руки-ноги поз'їдали, сирая сириця до жовтої кости тіло козацькоє проїдала 64. По два, по три стариї кайдани і новії ісправляти, на руки, на ноги надівати 80 і т. ін. Див. галера, каторга.

Каламар. Встаровину на папірусі та пергамені писали особливою очеретинкою, що звалася з грецька *κάλαμος*, а з латинська calamus. Калями переховували в особливих коробочках, що звалися calamarium. До цієї ж коробки ховали й чорнило, а пізніш calamarium став сховком тільки самого чорнила, цебто чорнильницею в нашім розумінні.

Каламбур — дотеп, гра слів. Походження слова пояснюють різно. Ніби в Nánsy, при дворі володаря пробував німець, граф Calembour, що так зле говорив по-французькому, що все виходили непорозуміння, з яких багато сміялися. Інші виводять слово від абата Calemberg'a, — комічної персони в німецьких оповіданнях. Випроваджують слово це також із італійського: calamago—чорнило і burlare—сердити.

Назвища в селі Серафинцях, Городенського повіту.

(Докінчення).

III.

Подаю тепер виказ прізвищ, що їх знаю. Тут подано 116, але є їх більше. Можна сказати, що кожне назвище має бодай одне прізвище, що переноситься на інших членів родини. Прізвища — це образ повставання назвищ. Усі прізвища потворив народ за поміччю рідних наростків. Цікаво, що ані одного знаного мені прізвища не створено наростками: *-ський*, *-цький*, *-ич*.

Акуша́рьчин, Апо́стол; Барі́ука, Бак, Бачо́к, Бизно́сий, Бинда́х. Бли́нда, Бо́дзьо, Бо́йко, Бо́ртник, Бу́бник, Бурде́йний, Буючо́к; Валі́ґура. Вівче́рьчин, Ву́рсул, Вурсуле́к, Вуші́нка, Го́лтиха, Горобе́ц, Густи́й, Ґарлашко́, Ґафіци́н, Ґе́рба, Ґондзі́й, Ґрийцу́рик, Джі́да, Дзиґарністий, Дівівчина, Дирив'е́нний, Дмитри́шин, До́нда, Дро́тик, Дьо́тчишин, Жи́дик, Жулубни́й, За́яц, Йо́сипчин, Ілаши́шин, Ки́шичка. Кіцаню́к, Ко́йта, Куме́дія, Ко́ндрат, Крі́лик, Крутько́, Круць, Кузь, Ку́льчик, Ку́рочка, Ливо́нтій, Ле́пчиха, Лупіньдьо́ха, Маґо́ла, Ма́дзур, Манда́торь, Матахі́в, Мату́ла, Ми́ціньків, Міньо (дурний), Міше́чок, Мо́ндик, Мудракі́в, Мурґе́лка, Мура́шичка, Насі́янчин, Нибо́женько, Ну́рчик, Ну́тир, Ну́фрійчин, Не́бо-Не́бо, Паву́к, Павучо́к, Палама́риччин, Пличі́нта, Пли́та, Пулуви́к, Пулувичо́к. Пуле́ндвіца, Путирю́ха, При́сіжний, Пре́тка, Пу́ндик, Руга́чик, Сіб'е́к, Сни́царь, Соке́ра, Спуташні́, Старе́нький, Сташко́ бле́ха-кумі́сія, Тудири́шин, Траска́н, Уко́ман, Умфалі́т, Фасу́лька, Ці́ґла, Ці́жик, Цю́риха, Чаба́н, Ча́вуш, Чимбо́ринько, Чирипчу́к, Чі́ркало, Чо́рний, Чулка́н, Шанда́рьчин, Швабо́к, Ше́вчик, Шту́дир, Щісли́вий, Яку́бів, Янчишин.

Додам іще, що недавно осілих громадян народ іще не прозиває, натомість давно осілі жиди мають теж свої прізвища, пр.: Припі́н, Мутузо́к, Наши́льник, Сліпи́й, Гурба́тий, Чирво́ний, Абі́в, Абру́мцьо, Мо́щишин, Мо́шечко, Ле́йбишин, Ги́рщишин, Бе́риш (де там с....), Му́ниш (де там су́ниш).

IV.

Наука про назвища не тільки дуже цікава, але й важлива й корисна зо всіх поглядів. Ще цікавіша доба з часу повставання назвищ, коли не було ще устійнених назвищ, але панувала тут повна воля. Був час у житті людей, що

не треба було назвищ, бо люди добре себе знали, живучи малими громадками, й вистачало тоді саме ім'я. Але згодом, як поодинокі племена почали вхо́дити з собою в зв'язки, ворожі чи дружні, треба було для відрізнення давати ближчі окреслення, щоб не було помилок. Звичай цей, цебто ближчих окреслень даної особи, пішов, мабуть, із пануючих княжих домів, коли то для відрізнення пануючих почато вживати, крім імени Володимир, Ярополк, Ярослав, Святополк і т. ін., ще й Великий, I, II, Осмомисл, Окаянний, Хоробрий, Буйтур і т. д. Цей звичай перейшов згодом до міст, куди сходилося більше людей із дальших околиць і з чужих країв. На селі, де конечність різничкува́ння не була така велика, звичай надавати постійні назвища дуже ще молодий, бо походить він у Польщі з кінця XVIII-го в. Аж до цього часу вистачало рільникові ім'я та прізвище (прозивка, глузлива назва), що легко пояснити хоча б і його суспільним положенням, коли то панщинний селянин не входив у жодні правні зв'язки, бо його заступав пан, власник кріпацьких душ.

Виписки з метрик із рр. 1732-1784 дають нам наглядний доказ, що тоді ще не було постійних назвищ, а вистачали ймена або індивідуальні прізвища, що їх надавано поодиноким особам з огляду на їх душевні й фізичні прикмети, на їх заняття, походження і т. ін.

Самі числа вказують на велику різнорідність назвищ, бо коли за короткий час на основі метрик виписано їх аж 343, то устійнених назвищ маємо вже тільки 104, а прізвищ 116. Відома річ, що люди на селі інакше себе „кличуть", а інакше „пишуть".

V.

На основі зібраного матеріялу тільки під I а, б подам наростки, що на їх основі творено давні назвища. З перегляду буде видно, що вони різняться від прийнятих у літературній мові. Деякі наростки чужого походження, як пр.: *-ан*, *-аш*, *-ил*, *-ман*, *-ош*, *-уш*, інші втратили свою словотвірну силу. Цікавий наросток *-ок*, що ним утворено від прикметникового йменника Чернявський поменшуючий іменник: Чернявщо́к, що, певне, означає його сина.

Перегляд наростків:

А) 1. Назви діячів: *-ай:* Бочай, Джиникай, Женикай, Крникай; *-ак*, *-як:* Бак, Возняк, Гунчак, Дудчак, Козак, Півтора́к, Рибак, Слимак, Тарандуляк, Тумак; *-ал:* Коновал, Мастал, Шастал; *-ан*: Бажан, Балтан, Буждиґан, Кабан, Продан, Тостопан, Чулукан, Яшан; *-ар*, *-яр:* Вакар, Ванчар, Кобзар; *-аш:* Міґалаш, Петраш, Тодераш; *-да:* Романда; *-ей:* Парцей, Суфлицей; *-ец:* Кравец, Яковец; *-ил:* Станил; *-ман:* Аліман, Гушман, Туркуман; *-ос:* Курдвос; *-ош:* Кикош; *-ул:* Вивкул, Вурсул, Гуцул, Ґривул, Паюл, Тарандул; *-ур:* Мадзур; *-ура:* Харамбура; *-ус:* Варвус, Панкус; *-усь:* Ваврусь; *-ут*: Артавут, Буркут, Туркут; *-ч:* Ткач.

2. Назви осіб на основі якоїсь прикмети: *-ак:* Бурлак, Лисак; *-ант:* Мужигант; *-ець:* Годованець; *-ик:* Луник, Мельник, Мадзурик, Постоляник, Павтник, Пасічник; *-ій:* Бабій, Жепій, Загарій; *-ко:* Безручко, Бойко, Кокошко; *-уля:* Зазуля; *-чик:* Гунчик, Яківчик; *-юк:* Молодюк.

3. Назви, що означають приналежність: *-ин:* Вугрин, Русковолошин; *-чук:* Бойчук, Воробчук, Вугринчук, Гайчук.

4. Назви осіб, що означають приналежність до роду: *-енко:* Діченко, Козаченко, Попенко; *-ич*, *-ичка:* Катеринич, Половичка; *-ук*, *-юк:* Атаманюк, Баб'юк, Бородайчук, Боюк, Буждиґанюк, Ватранчук, Вовчук, Гаврилюк, Дейпук, Жепичук, Заяччук, Іринюк, Козачук, Коновалюк, Паюлчук.

5. Назви жінок: *-ина:* Калина, Петрина; *-иха:* Бешляджиха, Бурчиха, Калиниха, Кравчиха, Кучиха; *-інта:* Плечінта; *-ка:* Аліманка, Бабійка, Васалатійка; *-ова:* Жерепкова; *-учка:* Бойчучка.

6. Пестливі, здрібнілі: *-ик:* Григірчик, Кабаник, Касіяник, Козорізик, Коновалик, Королик, Прокіпчик, Тарандулик, Токарик, Турик, Шевчик; *-ко:* Андрейко, Гайко, Клицко, Кокошко, Лупатко, Сташко; *-ок:* Бачок, Ватаманючок, Костючок, Мотючок, Орищучок, Чернявщок.

7. Збільшені, згрубілі: *-ака:* Семака; *-ач:* Головач; *-ло:* Бадило, Войткало, Пискайло.

Б). Прикметникові наростки до творення йменників: *-атий:* Окатий; *-евич:* Глушкевич, Жугаєвич, Курганевич, Попович; *-ий:* Кривий, Куций, Пискливий; *-ин:* Андрущишин, Бурнинин, Дічишин, Мігалишин, Тодеращишин, Томчишин, Саварин, Савчин; *ів:* Ковалів, Козорізів, Лукіянів, Прокопів, Петрашів, Шендерів; *-ний:* Гуменний, Заболітний; *-ський, -цький:* Будзановський, Заліцкий.

VI.

З огляду на спосіб передава́ння назвищ можна їх в с. Сер. під І а, б поділити на такі системи:

1. Матерня система: а) походження назвища від хресного ім'я матері: Іринюк, Катеринич; б) від назвища матері: Бурнинин; в) за посередництвом матері: Андрущишин, Дічишин, Мігалишин, Тодеращишин, Томчишин.

2. Батьківська система: а) від хресного ім'я батька: Андрейко, Андроничук, Гнатчук, Григірчик, Григорець, Криштоф, Лукіянів, Петраш, Прокопів, Прокіпчук, Сташко, Савчин, Яківчик, Ярема; б) від назвища батька: Діченко, Дудків, Козаченко, Козорізів, Коновалів, Курилюк, Курилас, Лучицький, Лукавецький, Максим'юк, Матійчук, Никифорчук, Попенко, Петрина, Петрашів, Романда, Романдюк, Сав'юк, Савчук.

3. Ґрунтова система: назвище від особи, що на її ґрунті живе: Годованець.

4. Індивідуальна система, коли особа одержує назвище на основі: а) свойого заняття, б) заняття свойого батька, в) походження, г) місця замешкання, ґ) прикмети особи або д) його батька, е) подібности до звірів, птиць і т. ін.: а) Вакар, Гуменний, Козоріз, Кушнір, Коновал, Кравець, Колісничок, Мельник, Меркорій, Молярчик, Мостовий, Пасічник, Пахолчук, Постоляник, Рибак, Стадник, Токарик, Ткач, Шевчик; б) Атаманюк, Ватранчук, Сторожчук, Ткачук; в) Бойко, Вугрин, Вугринчук, Гуцул, Мадзурик, Русковолошин, Снятинський, Хотинський, Швед; г) Бурдейний, Заболітний, Краснолуцький, Ямгорецький; ґ) Бабій, Бак, Бачок, Безручко, Бурлак, Б'ялоґловка, Вотка, Головач, Довганський, Кривий, Куций, Лисак, Мойчук, Молодюк, Німий, Окатий, Півторак, Срайко, Старенкий, Хит; д) Безмудчук; е) Бажан, Вовчук, Воробчук, Вурсул, Жук, Зазуля, Кабан, Кокошко, Половик, Половичка, Равлюк, Слимак, Шльомак.

Це були б завваги, що насунулися мені при перегляді назвищ тільки в одному селі. Вже на основі цих даних можна б зробити деякі висновки, але я вмисне їх не роблю, бо до цього треба ще багато матеріялу, а я вважаю цю свою працю тільки за початковий матеріял.

Яворів. Іван Велигорський.

Початкова Граматика української літературної мови.

Частина друга.

12. Двоїна́.

В чистім полі стоять два ду́би. Ідуть ля́хи на три шля́хи. Дві кали́ні стоять у долині. Сидів когут на шо́пі, наніс яєць три ко́пі. Мав він три козі́ та й продав їх на торзі. Скажу вам дві сло́ві та й бувайте здоро́ві.

Два го́луби, три со́коли, чотири во́зи.

Дві вербі́, дві коро́ві, три біді́, чотири зимі́.

Дві лі́ті, дві де́реві, три відрі́, три вікні́, чотири веслі́.

Двѣ бѣдѣ, двѣ зимѣ, двѣ словѣ, двѣ лѣтѣ.

Укажіть паристі частини людського тіла. Які паристі речі кругом вас? Що таке двоїна́ (dualis)? Які форми двоїни́ живуть іще в нашій мові? Який наголос у двоїні́, а який у множині́?

Крім однини́ та множини́ в нашій мові є ще **двоїна́** чи двійне число (dualis). Коли мова йде про паристі речі або про дві речі, то для їх зазначення вдавнину вживали окремої форми, т. зв. **двоїни**; пізніше двоїну ставили й тоді, коли річ ішла про три або чотири речі. Паристі речі: дві нозі, дві руці, дві крилі, береги й т. ін.

З бігом часу двоїна́ потроху зникає в нашій мові, але залишки її в імен-

никах широко живуть іще й тепер. Так, у словах жіночого та ніякого роду по словах: два, три, чотири ставимо назовни́й двоїни́ на *-і:* дві ха́ті, дві стіні, дві вікні, дві слові. Це стародавня двоїна́: двѣ стѣнѣ, двѣ сло́вѣ.

В словах чоловічого роду по словах: два, три, чотири ставимо назовни́й на *-и* (а не на *-а*), цебто як і в множині, напр.: два во́зи, три Іва́ни.

Залишок стародавньої двоїни позостався в нас іще в наголосі: він часто однаковий із наголосом родового, і відмінний від наголосу множини́: два бра́ти, дві ха́ті, дві сло́ві, але: всі брати́, всі хати́, всі слова́.

Завдання 55. Спишіть оці речення й підкресліть у назовному по 2, 3 і 4 -и чи -і. Зверніть увагу на наголос.

Два го́луби пили воду. Не вертаються три бра́ти, по світу блукають, і три шляхи широкії терном заростають. На тарілці три лини́, ти до мене прилини́. Ой у лузі на калині колихались дві дити́ні. Ми в місті бували, три ди́ві видали. У нас дві коро́ві, три козі́. Не будуть мої но́зі в тебе й на порозі. Не складай свої ру́ці ні в щасті, ні в муці.

Яке закінчення двоїни́, а яке множини́? Де наголос у двоїні, а де в множині?

Завдання 56. Наголос у двійні й множині звичайно не однаковий. Перевірте це на оцих прикладах:

Двоїна:	*Множина:*	*Двоїна:*	*Множина:*
Два бра́ти	— всі брати́.	Дві нозі́	— всі но́ги.
„ во́зи	— „ вози́.	„ руці́	— „ ру́ки.
„ па́рубки	— „ парубки́.	„ стіні́	— „ сті́ни.
Дві ха́ті	— „ хати́.	„ сло́ві	— „ слова́.
„ па́нні	— „ панни́	„ по́лі	— „ поля́.
„ коро́ві	— „ корови́.	„ вікні́	— „ ві́кна.
„ вербі́	— „ ве́рби.	„ мо́рі	— „ моря́.

Наголос двоїни звичайно збігається з наголосом родового однини.

Завдання 57. Полінійте ось так і запишіть по 12 прикладів.

Двоїна́.

Два, три, чотири	Дві, три, чотири.	
Чоловічий рід.	Жіночий рід.	Ніякий рід.
На кінці *-и* (не *-а*!):	На кінці треба писати *-і* (а не *-и*!):	
Два коза́ки	Дві ха́ті	Дві відрі́

Завдання 58. В живій і літературній українській мові замість форми двоїни середнього роду часто вживають збірної форми з двоє, троє, четверо. Напр.: двоє відер (дві відрі), троє слів (три слові), четверо вікон (чотири вікні). Придумайте й запишіть до зшитка 6 прикладів середнього роду зо збірними словами: двоє, троє, четверо.

Завдання 59. В живій мові в формах двоїни жіночого й ніякого роду звуки *г, к, х* міняються на *з, ц, с* перед *-і:* дві підлозі, три курці, чотири мусі й т. ін. Ці форми допускає й мова літературна поруч форм множини: дві підлоги, курки, мухи. Напишіть до зшитка форми двоїни від слів: нога, небога, книжка, сорока, свекруха, мачуха, сторінка.

13. Кличні слова.

Друже, допоможи мені в праці! Петре! побійся Бога! Степане, куди йдеш? Тяжко, батьку, жити з ворогами! Думи мої, думи мої, лихо мені з вами! Линь, моя пісне, як чайка прудкая! Гарно твоя кобза грає, земляче! Всесильний! я Тобі молюся!

Що таке кли́чне слово? Де в реченні може стояти кличне слово? Якого знака ставимо за кличним словом, якого перед ним? Коли кличне слово беремо в ко́ми? Якого знака ставимо на кінці речення з кличним словом? Як вимовляємо речення з кличним словом?

Що таке кли́чний відмінок? Чим він закінчується по всіх родах? Що таке відмінки незалежні або прямі? Чому відмінки назовний та кличний близькі до себе?

Слово, що ним звертаємось до якоїсь особи чи речі, зветься **кли́чним словом:** *Допоможи мені, брате!* Тут *брате* — кличне слово в реченні. Кличним словом буває або один іменник, або іменник із пояснювальним словом.

Кличне слово може бути на початку речення, в середині або на кінці його.

Коли кличне слово стоїть на початку речення, то по нім ставимо ко́му, а на кінці знак оклику чи питання, залежно від змісту: *Душе моя, чого ти сумуєш?* Коли зовне слово вимовляємо з великою силою, то й по ньому ставимо окличника: *Брате! зглянься ж над сиротиною!*

Коли кличне слово стоїть у середині речення, то беремо його в ко́ми, а на кінці речення ставимо знака оклику чи пита́ння, залежно від змісту: *Обніміте ж, брати мої, найменшого брата!*

Коли кличне слово стоїть на кінці

речення, то перед ним ставимо ко́му, а по нім знака оклику чи пита́ння, залежно від змісту: *Нумо до праці, брати! Коли ж ти покаєшся, сину?*

Кличне слово за́вжди вимовляється з сильно підкресленим чуттям, чому на кінці речень, де воно стоїть, конче ставимо окличника (!). Коли речення за змістом питальне, то на кінці ставимо питальника (?).

Кличним словом може бути тільки іменник. Той відмінок іменника, що висловлює кличне слово, зветься **кли́чним**. Кличний відмінок у словах чоловічого роду має таке закінчення: *-е* для слів на тверду приголосну: брате, Іване; *-ю* для слів на м'яку приголосну: коню, учителю; *-у* для слів, що мають у закінченні *г, к, х, ж, ч, ш*: братіку, погоничу, товаришу. В іменниках жіночого роду кличний відмінок закінчується на *-о* (для слів на *-а*) або на *-е* (для слів на *-я*): мамо, зе́мле. У слів ніякого роду кличний відмінок за́вжди однаковий із назовним, цебто ще з глибокої давнини слова ніякого роду не мали окремого закінчення для кличного відмінку.

Відмінки назовний і кличний звуться **прями́ми чи незале́жними**, бо вони в реченні ні від чого не залежать.

Кличний відмінок, як окрема форма, у деяких мовах уже загубився, але в нашій мові він зовсім живий, а тому треба його конче скрізь уживати. Але в множині кличний відмінок, як окрема форма, зник і в нас, — тут він збігся з назовни́м; цебто, — у множині загубилася клична форма, але кличне слово живе.

У двоскладових іме́нників жіночого роду наголос звичайно на корінному складі, а не на кінці слова: ру́ко, но́го, ду́ше, ко́зо, ро́со, зе́мле, во́до, ко́со і т. ін.

Завдання 60. Перепишіть оці речення до зшитка й поставте потрібні розділові знаки.

Та гей бики чого ж ви стали Петре врубай дров Учітеся брати мої Сміливо ж браття до праці ставайте

Завдання 61. Звуки *г, к, х* іменників чоловічого роду в кличнім відмінку перед *-е* ще з глибокої давнини конче змінюються на *ж, ч, ш*: Боже, козаче, душе.

Запишіть до зшитка кличні відмінки від оцих слів: друг, плуг, неборак, вовкулак, лях, птах.

Завдання 62. Слова на *-ець* мають кличний відмінок на *-че*: молодче, рідко на *-ю*: злочинцю.

Запишіть до зшитка кличні відмінки від оцих слів: хлопець, отець, купець, горобець. Придумайте речення, щоб ці слова були в них за кличні.

Завдання 63. Запишіть до зшитка кличні відмінки на *-у* від оцих слів: коник, батько, дід, сват, син, сад, дім, тато, муж, товариш, дух, гріх.

Завдання 64. Полінійте ось так сторінку в зшитку, і напишіть на кожну форму по 12 прикладів.

Кличний відмінок.

Чоловічого роду:			Жіночого роду:	
У слів на тверду приголосну	У слів на м'яку приголосну	У слів на г, к, х, ж, ч, ш:	У слів на *-а:*	У слів на *-я:*
-е	-ю	-у	-о	-е
Брате	*Раю*	*Конику*	*Бабо*	*Земле*

Завдання 65. Придумайте й запишіть до зшитка по два приклади на кличне слово з початку речення, в сере́дині й на кінці його. Де ставимо ко́му при кличних словах?

Завдання 66. Коли при кличнім слові є *ти* або *ви*, то ко́му ставимо по них. Перепишіть до зшитку:

Замовчіте ж ви, пишні! Чому не ймеш віри ти, брате! Гей ти, ниво, — в тебе гону од Карпату аж до Дону!

Завдання 67. Коли кличне слово зазначене двома йменниками, то обидва мусять бути в кличній формі: Пане Докторе, Пане Полковнику. Не можна другого йменника ставити в назовно́му в кличнім слові; не говоріть так: Пане Професор, але тільки: Пане Професоре!

Запишіть до зшитка кличні відмінки від цих слів: Пан Меценас, Пан Доктор, Пан Професор, Пан Полковник, Пан Директор, Пан Інспектор, Пан Ґенерал.

Завдання 68. В реченні кличне слово дуже наближується своїм значенням до підмета, цебто значення незалежних (прямих) відмінків назовного та кличного дуже близьке, напр.: *Брате, позич книжку!* Через це ці два відмінки часом зовуть підметовими.

Напишіть до зшитка ще три таких приклади.

Завдання 69. Розкажіть літературною мовою мале оповіда́ння на тему: *Восени, як уродить, всього багато.*

Завдання 70. Напишіть оповіда́ннячко: *В осени й горобець багатий.*

Скажіть десять заповідей доброго писа́ння? (див. завдання 43).

14. Вставні слова й вставні речення.

Брехнею, кажуть, світ перейдеш, та назад не вернешся. Того, вибачайте, не

знаю. Брат, мабуть, незабаром приїде. Далебі, не знаю. Мати, слава Богу, вичуняли. Ті ридання металеві — знак, що хтось розстався з світом — тут нікого не тривожать. Таки у тім селі трудящий (бо всюди сироти — ледащо) у наймах виріс сирота.

Що таке вставне слово чи речення? Яке зна́чення в мові вставних слів? Що зна́чить, що вставні слова стоять поза реченням? Перерахуйте вставні слова, які знаєте. Як вимовляємо вставні слова або вставні речення? Що таке вставні речення? Чому вставні слова виділюємо ко́мами? Коли вставні речення беремо в риски, а коли в дужки́? Де в реченні може стояти вставне слово і як ставимо при ньому ко́му? З чого повстали вставні слова?

Багато вставних слів повстали з колишніх окремих речень, напр.: мабуть — має бути, бач — бачиш, будьласка — будь ласкав і т. ін.

Коли ми говоримо, то часом зазначаємо своє особисте ставлення до того, про що говоримо. **Слова, що показують ставлення оповідача до його речі, звуться вставни́ми словами.** Напр.: *Брат, мабуть, не вернеться;* в цім реченні слово *мабуть* показує непевне ставлення оповідача до того, про що він говорить.

Вставни́х слів у нашій мові дуже багато: ними найчастіш зазначається сумнів чи непевність до оповіда́ння, чи взагалі оповідач покликається ними на непевне джерело́ своїх відомостей.

Ось головніші вставні слова: а) ду́маю, бачу, знаєш, чуєш, бачиш, бач, чуєте, ду́маєте, знаєте, бачите; б) дивись, вибач, вибачайте, будьласка; в) знать, мабуть, признатись, сказати б; г) здається, розуміється, здавалось, бувало, було́, значить, виходить, мовляв, може, кажуть; ґ) як говориться, як кажуть, як здається; д) звичайно, певне, відо́мо, звісно, видко, очевидячки, либо́нь, поперше, подруге, помоєму, по-твоєму і т. ін., на жаль, напри́клад, словом, при́міром і т. ін.

За вставне́ слово можуть бути дві слові або й ціле речення, напр.: таким чином, не при хаті згадуючи, не про вас кажучи, воля ваша, дяка Господеві, слава Богу, Бог дасть, ви знаєте, без сорома казка й т. ін.

Вставні слова стоять поза реченням, а тому ми їх конче виділюємо ко́мами: *Батько, здається, вернулись*, а крім того вимовляємо їх так, що голосом своїм підкреслюємо їхнє вставлення до речення. Вставне́ слово, як і слово кли́чне, може стояти на початку речення, в сере́дині або на кінці його. Хоч вставне слово й стоїть поза реченням, проте воно трохи горнеться до присудка, докладніш вияснюючи його.

Коли хочемо на вставне́ речення звернути більшу увагу, тоді замість ко́ми ставимо ри́ски: *А я — страшно згадувати — мало не вмер тоді.*

Вставне речення, що змістом своїм зовсім відмінне від того, куди вставлене, беремо в дужки́: Одного разу (про те добре знав мій брат) я сильно перестудився.

Завдання 71. Перепишіть оце й візьміть вставні слова в ко́ми.

Сьогодні здається працю закінчимо. Мабуть він таки вернеться. Правда кажуть очі ріже. Товариш певне не прийде.

Завдання 72. Перепишіть оце й візьміть вставні речення в ри́ски.

А я щоб казати вам правду три дні працював. Зроблю вам це повірте моєму слову ще цього тижня. Директор про це голосно кажуть покидає посаду. А він без сорома казка й рубонув отаке.

Завдання 73. Перепишіть оце й візьміть вставні речення в дужки.

Мені до уст сьогодні донесли́: один паливода і цар перехристився з трьома жінка́ми оженився. Цікаві ніде правди діти підкралися, щоб ізлякать. Може, снився таки й зять бо вже Катря підростала.

Завдання 74. Придумайте й запишіть до зшитка 10 речень зо вставними словами.

Завдання 75. Яка різниця між оцими реченнями: *Брат приїде* і *Брат, здається, приїде?* Знаючи цю різницю, скажіть, що таке вставне́ слово? Яке значення його в реченні? Чи можна опустити його з речення без зміни значення?

Завдання 76. Яка різниця між оцими реченнями: *Брат, певне, приїде* і *Брат певно приїде? Дощу, по-моему, не буде* і *Не буде по моему?* Як вимовляємо ці речення?

Одні й ті слова, залежно від їхньої вимови, часом можуть бути за вставні слова, можуть і не бути.

15. Іменникове пояснення.

Шевченкові дитячі літа.

Давно те діялось. Ще **в школі,**
Таки **в учителя дяка**
Гарнéнько вкрáду **п'ятака**
(Бо я було трохи не голе,
Таке убоге) та й куплю
паперу áркуш, і зроблю
Маленьку **книжечку; хрестами**
І **візерýнками з квіткáми**
Кругом **листочки** обведý
Та й списую **Сковородý**
Або **„Три царів со дари“.**
Та сам собі у **бур'яні,**
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую було та плачу.

Тарас Шевченко.

Які члени речення основні? Для чого маємо в реченні члени пояснювальні? Що таке йменникове пояснення? Яке його завдáння в реченні? Який зміст присудка без іменникового пояснення? Що таке члени незалежні й залежні в реченні? Які члени незалежні? Від чого залежить іменникове пояснення? Чим керує присудок?

Що таке відмінок? Які то відмінки незалежні чи прямі? Перерахуйте всі п'ять відмінків іменникового пояснення з їхніми питáннями. Скільки разом усіх відмінків? З яким іншим відмінком однаковий відмінок знахіднúй? Які питання ставимо до живих іменників, а які до неживих? Від якого члена в реченні ставимо питáння для іменникового пояснення?

Крім основних членів, у реченні бувають іще **члéни пояснювальні,** що пояснюють члени основні.

Звичайно прúсудок у реченні має дуже широке знáчення; напр. у реченні: *Брат пише* присудок *пише* може значити: листа, прохáння, подáння, оповідáння й т. ін., пише чорнилом, олівцем, крейдою й т. ін. **Та частина речення, що ближче пояснює присудка, зветься іменникóве пояснення.** Воно завжди стосується тільки до присудка.

Іменникóве пояснення зазначається в реченні йменником, чому й зветься пояснення „іменникове“. Воно може бути в п'яти різних формах іменника, цебто в п'яти його відмінках, а саме: **родовúй** на питáння кого-чого, **давáльний:** кому-чому, **знахіднúй:** кого-що, **орýдний:** ким-чим і **місцéвий** на питання *де* або в кім-чім. Напр.: *Уживаю книжки*, тут *книжки* родовúй відмінок на питáння *чого? Радий книжці* — тут *книжці* давáльний відмінок (чому?). *Читав книжку*, тут *книжку* знахіднúй відмінок (що?); *Кинув книжкою*, тут *книжкою* відмінок орýдний; *Читав у книжці* — тут відмінок місцéвий (де? в чім?).

Всі п'ять відмінків іменникового пояснення звуться **залéжними** чи **непрямúми.** Питáння для йменникового пояснення треба ставити завжди від присудка, напр.: *Вітер зламав вишню,* питáння від присудка: зламав *що?* — вишню (знахіднúй).

Основні члени речення, цебто підмет і прúсудок, **незалежні** в реченні члени, а всі члени пояснювальні — **залежні** від котрогось із основних. Іменникове пояснення завжди залежить від свого присудка, цебто **присудок керує йменниковим поясненням,** а тому й відмінки йменникового пояснення звуться **залéжними.**

Завдання 77. Спишіть оці речення й підкресліть іменникове пояснення.

Обіцяв пан кожуха. Стане кісткою в горлі. Головою стіни не проб'єш. Трудяща копійка годує чоловіка. Свідки справу судять. Рука руку миє. Сухий кусок горло дере.

Завдання 78. Без іменникового пояснення значення присудка дуже широке, а тим самим неясне. Іменникове пояснення обмежує присудкове значення, цебто ближче виясняє його.

Поясніть присудка в оцих реченнях (цебто, допишіть іменникове пояснення):

Брат читає... Вітер зламав... Подай мені... Степан приніс... Мати купили... Я зробив собі...

Яке місце в реченні займає йменникове пояснення? Поясніть широту значення присудка в реченні *Брат пише*, цебто додайте всі можливі до *пише* йменникові пояснення.

авдання 79. Полінійте ось так сторінку в своєму зшитку й напишіть відміну по залежних відмінках однини цих десяти слів: брат, вода, поле, стіл, сестра, вікно, горобець, горох, адвокáт, лапа.

Залежні відмінки іменникового пояснення.

Родовий	Давáльний	Знахіднúй	Орудний	Місцéвий
Кого? Чого?	Кому? Чому?	Кого? Що?	Ким? Чим?	Де? В кім? В чім?
Брата	*братові*	*брата*	*братом*	*в браті*

Пам'ятайте, що до живих істот ставимо питáння: кого? кому? кого? ким? в кім? а до не-

живих: чого? чому? що? чим? в чім? Таким чином знахідний відмінок живих осіб однаковий з родовим (кого?), а неживих — з називним (що?), крім знахідного жіночого роду, що все закінчується на -*у*, -*ю*.

Завдання 80. Іменникове пояснення відповідає на питання одного з п'яти відмінків. Пам'ятайте, що питання ставимо від присудка. Перепишіть до зшитка оці речення, і над кожним присудком надпишіть питання його іменникового пояснення: *Безодньої бочки не наллеш. Минулася коту масниця. Проханий кусок горло дере. П'ятами накивав. На воротях слава не висить.*

Завдання 81. Ми вже знаємо (див. розділ 4 і завдання 14), що інтонацією зветься та особлива вимова, що з нею ми вимовляємо речення й тим надаємо йому закінченого характеру.

Поясніть, яка інтонація в реченні: *Брат читає книжку* і в уривкові: *Брат читає...?* А коли приймаємо *Брат читає* за закінчене речення, то як його вимовляємо?

Завдання 82. Розкажіть літературною мовою *Про місто.*

Завдання 83. Напишіть оповіданнячко: *Як я перший раз був у місті.*

Замітки про окремі слова.

Віпси. Зиспив. Вираз „у віпси", як видно з прикладів („Рідна Мова" ч. 7 ст. 330 ц. р.), визначає „на марне", й сполучений, здається, зо словом „пес", пор. чеське „ve psí" з подібним значенням, німецьке „für die Katze". Слово „зиспив" в реченні: „Коби я ї дес зиспив" знаходиться, може, у зв'язку з „спіти, успівати" — дігнати. Львів, 8. VII. 1935, Д-р М. Гнатишак.

Віпси (див. „Рідна Мова" ч. 31 ст. 330). Це зложене слово: *ві пси*, від *пес*. Слово „віпси" живе й на Буковині, напр. у повіті Черновецькім, у Слободзії — Раранчу. Селище, Іван Бордейний.

Глибокий, а не глубокий. В ч. 6 (36) „Рідної Мови" знайшов я Вашу заввагу, що в літературній мові й вимові вживаємо тільки „глибокий". Відтепер буду вживати тільки цієї форми. На кожну помилку в моїх листах прошу звертати мені увагу, а я буду писати за Вашими вказівками. 6. VII. 1935, Монтреал, М. Том'юк.

Організівний. Ви виправили мені в статті „організуюча" роля на „організівна". Це спочатку видалось мені дивним. Але пізніш я догадався, що то мало бути „організівна" (з кінцевим наголосом). З такою вимовою те слово вже не „різало" мені вуха; навпаки, — видалось симпатичніше, ніж „організуюча". Проф. О. Мицюк, Прага.

Ямне. У ч. 7 (31) „Р. М." з р. 1935 просить Редакція місцевих мешканців, щоб вияснили, яка форма назви села „Ямне" панує в місцевій живій мові? Якщо Ред. „Р. М." мала на думці село „Ямне" коло Яремча, то люди, що мешкають у „верхах", називають своє село: Ямни (Ямне), іду до Ямного, мешкаю в Ямнім і т. д., натомісць люди, що мешкають при „цісарці" підо впливом урядової назви „Jamna" й мови інтелігентів у розмові з інтелігенцією говорять: Ямна, хоча між собою вживають назви: Ямне. Ямне, липень 1935 р. Д-р І. Велигорський.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Взятись за працю, а не піднятися праці. В нашій західньоукраїнській мові часто спотикаємо вираз: „піднятися праці",— це щирий полонізм: podjąć się pracy. Пор. у Ф. Колесси в „Slavia" XIII 537: „піднявся сеї велитенської праці". Українське „піднятися" визначає головно „встати"; по-літературному подана фраза буде: „взявся за цю велетенську працю".

Вибачатись, а не звинятись. Вираз із російського „звинятись" (рос. извиняться) уважається в нас за недозволений вульгаризм. Ф. Колесса в „Slavia" 539 пише: „Звиняючись тим, що...", треба: оправдуючись чи вибачаючись тим, що... Не вживайте цього вульгаризму, звичайного в мові галицьких москвофілів.

Водночас. Антін Лотоцький у „Новім Часі" ч. 101 ц. р. кинув нічим недоведену думку, ніби слово „водночас"— недоладній новоспечений новотвір. Це зовсім не так, — це не новотвір, але живе народнє слово, знане, напр., на Київщині. В Словнику Б. Грінченка цього слова нема, — але там нема й багатьох сотень інших народніх слів. Зате слово „водночас" подає надзвичайно цінний академічний „Російсько-український словник"; він російське „одновременно" передає й через „водночас", а „неодновременно" — не водночас. Цінний „Правописний словник" Г. Голоскевича, 1930 р. також подає слово „водночас". Маємо й інші подібні слова, напр. „воднораз"; Нечуй-Лев. пише: Всі воднораз схопились. Таким чином слово „водночас" — добра жива народня форма, запроваджена до наших найцінніших академічних словників.

Заборонити, а не „завісити". „Діло" ч. 195 ц. р. пише: „Староство завісило діяльність Товариства". Це щирий полонізм, у нашій мові навіть нерозумний, бо наше „завісити" — це позамикати, напр. вікна. Треба: „Староство заборонило діяльність товариства".

Нуль чол. роду. В українській літературній мові вже з давна защепилася тільки форма „нуль" чоловічого роду. Відмінюється це слово так: з нуля, цим нулем, ці нулі, цих нулів і т. д. Польська форма „нуля" зовсім не вживана. „Діло" ч. 204 ц. р. пише: „зведено до нулі", треба: до нуля.

Rzekomo — нібито. (Ю. Клапоущук у Коломиї). Польське rzekomo звичайно перекладаємо на нашу мову словом „нібито", „ніби".

Соления, солоний, квашення, квашений, а не кишення, кишений. „Український Бескид" у ч. 28-м ц. р. пише: „літне кишення огірків". Це щирий полонізм, — треба тільки: солення огірків, солоний огірок, рідше: квашення огірків, квашений огірок.

Не вживайте „стреміти" в російськім значенні (Студ. унів. Р. Березович). Так, ліпше вживати: прагнути, змагати, намагатися, прямувати, а не „стреміти". Див. „Р. М." І 217-218, II 403-404.

Також, а не рівнож. Західньоукраїнська преса, за впливом польского również, витворила штучне „рівнож". Не вживайте цього полонізму, — в нашій мові це „також". Я також (а не: рівнож) знаю. Наше „рівно" ніколи сполучником чи часткою не буває.

Турке́ня, а не туркиня. А. Лотоцький у „Новому Часі" ч. 101 ц. р. радить говорити „туркиня". Це непорозуміння, бо в нас здавна вже защепилася форма „турке́ня", відома всім нашим письменникам. Форми „туркиня" літературна мова не вживає. Пор. німкеня.

Францу́женка, хоч і не зовсім доладне слово, проте міцно защепилося в нашій літературній мові (прийшло чи не з мови російської); форма „французка" мало вживана. А. Лотоцький у „Новім Часі" ц. р. ч. 101 пише, ніби „*-енка* московський наросток". Чи ж наше „пісе́нка", „ста енка" й т. ін. мають „московський наросток"? „Францу́женка" спершу визначала малу француженку (француз-енка).

Шанс, а не шанса. В літературній мові панує форма „шанс" чоловічого роду, а не „шанса" жіночого роду. Відмінюється так: шанс, з шансу, всі шанси, без шансів. „Діло" ч. 198 ц. р. пише: „щодо шанс", треба: щодо шансів.

Дописи Прихильників рідної мови.

„Рідне Слово" для Канади. Сьогодні дістав від Вас „Рідне Слово", Початкову Граматику української літературної мови. Тішуся, що я й мої діти будемо тепер мати добру нагоду навчитися своєї літературної мови. Цей підручник — великої вартости не тільки для рідного краю, але особливо для еміграції. А головно для молоді. Народ наш іще молодий, а тому не може ще якслід оцінити значення одности літературної мови, тому й не дивота, що пасивно ставиться до того скарбу, який дарує йому „Рідна Мова", віддаючи йому в жертву всі свої духові сили. 6 VII. 1935, Монтреал, М. Том'юк, б. урядовець Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету.

Дайте нам Граматику! Добре було б, коли б Ви постарались про видання підручної Граматики й правопису, чого наші тутешні вчителі так тужно чекають. Свящ. Вол. Стех, Passaic. 21. VI. 1935.

P. S. Уже вийшло „Рідне Слово", ч. І: Початкова Граматика української літературної мови, фонетика й правопис, 154 ст.; 25 центів із пересилкою, в краю — 1 зл. Ред.

Дайте нам „Рідну Мову". Українське Товариство „Просвіта" в м. Брівноні (Франція), що стоїть на засадах самостійности й соборности України, мало б за шану одержати від Вас для ознайомлення на перший початок хоч декілька примірників „Рідної Мови". Ми певні, що члени наші, ознайомившись із „Рідною Мовою", стануть постійними Вашими передплатниками. 22. VII. 1935, Brienon, Управа: Голова А. Рибалко, Секретар Е. Процик, Скарбник В. Рушківський.

P. S. Посилаємо Вам ч.ч. 7, 8 і 9 „РМ" та ч. 4 „Нашої Культури". Ред.

Переклади. Це добре, що Ви, Пане Докторе, в „Отче наш" у реченні: „не введи нас у спокусу" замінили слово „не введи" на „не попусти", бо ж Бог істота добра й не вводить людей у злі діла. Чи не ліпше було б: „не допусти" (допуст Божий)? Ваша Панахида репрезентується дуже добре. Це добрий помисл друкувати українські Богослужбові книжки церковним письмом, бо ж з привичкою треба рахуватися. Чернівці, 4. VII. 1935, Іп. Омельський.

„Рідне Слово". „У виданні „Бібліотеки Рідної Мови" появилася перша частина початкової граматики української літературної мови „Рідне Слово" проф. Др. І. Огієнка. В 61 розділах (лекціях) автор подає ясно й приступно основи української фонетики й правопису. Це підручна книжечка для вивчення всеукраїнської літературної мови, призначена передовсім для молоді. Корисною вона буде й для тих селян-самоуків, що не мали змоги вивчити української граматики в школі. Ціна 1 зл. з пересилкою" („Дажбог" 1935 р. ч. 8). Виписувати від Адміністрації „Рідної Мови", Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10.

 — Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник І (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II — 6 зл., оправлений 7·50 зл. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Д. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві